

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Ο ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ ΕΓΩΪΣΜΟΣ

Ἡ Μεγάλη Βρεττανία καὶ αἱ τύχαι τῆς, τὸ προσεχές καὶ τὸ ἀπώτερον μέλλον τῆς, τὰ αἰτία τοῦ μεγαλείου τῆς καὶ ἡ ἰδιοφυΐα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ ἀπασχολοῦν συχότατα τοὺς πολιτειολόγους τῆς Εὐρώπης—πλὴν τῶν Ἑγγλων ἐννοεῖται, — δὲν παρέρχεται δὲ σχεδὸν ἔτος, χωρὶς νὰ ἴδῃ τὸ φῶς καὶ νέα τις μελέτη περὶ τῆς Μεγάλῃς Βρεττανίας.

Ὅλοι φθάνουν διὰ διαφόρων ὁδῶν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, εἰς τὴν αὐτὴν μᾶλλον ὁμολογίαν, ὅτι ὁ ἀγγλικὸς χαρακτῆρ εἶναι ἰδιοφυής. Ἀπὸ τῆς ἀναγνωρίσεως δὲ τῆς ἰδιότητος ταύτης ἀπορρέει κατ' ἀνάγκην ἕτερον, σιωπηλὸν τοῦτο συμπέρασμα, ὅτι εἶναι χαρακτῆρ ὑπέροχος, διότι ἄνευ τούτου δὲν θὰ ἀπῆσχόλει τόσον τὸν ξένον κόσμον ἢ κοινωνικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ ψυχολογία τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ.

Καὶ ὅμως τὴν πλειονότητα τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν τούτων μελετῶν διαπνέει ἐχθρὸν πρὸς τὴν Ἑγγλίαν πνεῦμα. Παραλείπων ἐκείνους, οἱ ὅποιοι οἰωνίζονται προσεχῆ τὴν παρακμὴν τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους, διὰ λόγους τοὺς ὁποίους ὑπαγορεύουσι μᾶλλον οἱ πόθοι ἢ ἡ κρίσις, δὲν δύναμαι νὰ μὴ συναντήσω τὸ αἶσθημα τοῦτο τῆς ἀντιπαθείας καὶ εἰς ἐκεῖνα ἀκόμη τὰ περὶ τῆς Μεγάλῃς Βρεττανίας ἔργα, τῶν ὁποίων οἱ συγγραφεῖς ἐπιτηδεύονται ἀμεροληψίαν καὶ ἀποχὴν ἀπὸ πάσης προκαταλήψεως.

Καὶ ὅμως, ἀληθῶς ἀμερόληπτος κριτὴς τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους δὲν θέλει δυσκολευθῆ νὰ ἀνεύρῃ ἐλατήριον ὅλης ταύτης τῆς κατὰ τοῦ βρεττανικοῦ λαοῦ ἀντιπαθείας, τὴν ζηλοτυπίαν ἰσχυρῶν ἀντιζήλων ἔθνων, ἐν τῷ περὶ ἐπικρατήσεως ἀγῶνι.

Βεβαίως μεταξὺ ἀντιζήλων δὲν δύναται νὰ εὐρῆ χάριν ἐν ἔθνῳ, τὸ ὁποῖον ἠδυνήθη νὰ ἀναπτύξῃ ἀποικιακὴν δύναμιν οἷαν δὲν ἐγνώρισεν ἢ ἱστορία τοῦ παρελθόντος, οὐδὲ ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν χωρογραφικὴν ἔκτασιν τῶν ἀποικιῶν, ἐνῷ ἀνεξαρτήτως τούτου πᾶσα σύγκρισις πρὸς οἷον δῆποτε ἄλλο ἀποικιακὸν ἔθνος, πλὴν τῶν ἡμετέρων προγόνων, ὡχρὶς ἀπέναντι τῆς δημιουργικῆς καὶ οργανωτικῆς τῶν ἀποικιῶν ἰδιοφυΐας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. Διότι τὸ νὰ δεσπόζῃ τῶν ἀποικιῶν διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὄπλων εἶναι ἀπλῶς ζήτημα στρατιωτικῆς συντάξεως ἐνὸς ἔθνους. Ἀλλὰ τὸ νὰ συνοικίξῃ μεταβάλλον εἰς κέντρα πυκνῶν πληθυσμῶν ἐρήμους ἐκτάσεις, νὰ εἰσάγῃ ἐν αὐταῖς τὴν ἐργασίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν καὶ νὰ ἀναπτύσῃ εἰς τὰ νεόφωτα ταῦτα τοῦ πολιτισμοῦ

πλοῦτον ἀνάλογον πρὸς τὸν τῆς μητροπόλεως, εἶναι ἀποικιακὴ τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους ἰδιοφυΐα, πρὸς ἣν οὐδένα ποτὲ ἄλλον λαόν ἔσχεν ἐφάμιλλον. Φυσικὴ ἀκολουθία τῆς τοιαύτης ἰδιοφυΐας εἶναι ὁ ὑπέροχος τῆς μητροπόλεως πλοῦτος, ὁ ἐπιτρέπων εἰς τὴν Μεγάλῃν Βρεττανίαν τὴν παγκόσμιον κυριαρχίαν τῶν θαλασσῶν, κυριαρχίαν ὄχι μόνον στρατιωτικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐμπορικὴν, ἀφοῦ τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον εἶναι ὑποτελὲς εἰς τὴν ἐμπορικὴν ναυτικὴν σημαίαν τῆς Ἑγγλίας.

Ὅχι ἤττον δὲ ἐπίφθονον κατέστησαν τὴν Ἑγγλίαν ἀπέναντι ἀντιζήλων ἔθνων καὶ ἄλλοι λόγοι ἀναγόμενοι εἰς τὴν ἐσωτέραν αὐτῆς θαυμασίαν ὀργάνωσιν.

Ἐνῷ εἰς τὰ ἡπειρωτικὰ κράτη ἡ ἐξέλιξις πρὸς τὰ σύγχρονα ἐλεύθερα πολιτικὰ συστήματα γίνεταί δυσχερής, μετὰ πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συγκλονισμῶν, μετ' ἐπαναστάσεις, ἀνατροπὰς καὶ αἵματα, αἰτία πάντα ἀνακόπτοντα τὴν πρόδον καὶ παραλύοντα τὰς δυνάμεις ἐνὸς ἔθνους, ἡ Ἑγγλία χωρὶς νὰ γνωρίσῃ τοιοῦτους συγκλονισμούς, ἄνευ ἀνατροπῶν, ἀλλὰ διὰ μόνῃς τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐξελίξεως, ἄνευ ἐπαναστάσεων, ἀλλὰ διὰ μόνῃς τῆς μεταρρυθμίσεως, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ ἐμφύλιον πόλεμον, ἀλλ' ἐν τελείᾳ καὶ ἀδιαπτῶτι ἐσωτερικῇ εἰρήνῃ μετερρυθμίσειν ἤρημα καὶ κατὰ μικρὸν τοὺς πολιτικούς καὶ κοινωνικούς αὐτῆς θεσμούς πρὸς τὸν ἰδεώδη σύγχρονον τύπον, πρὸς ὃν ἀνεφίκτως ἀποβλέπουσι ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνη, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον ἀτυχῶς ἀπομιμούμενα αὐτοῦ.

Ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῆς ἐξελίξεως, τὸ αὐτὸ ἐτι θαυμασιώτερον ἐπιτελέσθη ἐν Ἑγγλίᾳ καὶ ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἐργασίαν. Ἡ γέννησις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς μεγάλης βιομηχανίας, ἥτις καθ' ὅλας σχεδὸν τὰς μορφὰς τῆς ἐργασίας ἀντικατέστησε τὰ παλαιὰ τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς συστήματα, τὰς συντεχνίας καὶ τὴν χειρωνακτικὴν βιομηχανίαν τοῦ ἀτόμου, ἐπετεύχθη ἄνευ οὐδενὸς κοινωνικοῦ συγκλονισμοῦ, ἐνῷ ἀλλαχοῦ ἐγέννησε προβλήματα κοινωνικά, τῶν ὁποίων ἡ λύσις, ὅταν μάλιστα τὴν ἀναζητῆ τις ἐπὶ τοῦ μαύρου πίνακος τοῦ ὀρίζοντος τοῦ μέλλοντος, ἀποβαίνει ἐτι δυσχερεστέρα.

Εἶναι ἐπαρκῆ, νομίζομεν, αἰτία φθόνου πάντα ταῦτα, ἐξηγοῦντα διατί οἷα δῆποτε μελέτη περὶ τοῦ Ἑγγλικοῦ λαοῦ προερχομένη ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης ἀντιζήλων ἔθνων, — καὶ ὅλα τὰ μεγάλα ἔθνη εἶναι ἀντιζήλα, — μεταπίπτει εἰς κατηγορητήριον αὐτοῦ.

Πρώτον δὲ κεφάλαιον κατηγορίας εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ μυστήριον τῆς ἐσωτέρας δυνάμεως τοῦ ἔθνους τούτου, ὁ ἀγγλικὸς ἐγωϊσμός.

Οὐδεμίαν, τῶ ὄντι, εὐρίσκει χάριν ὁ χαρακτήρ οὗτος τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ· καὶ γραφίδες ὑπέροχοι, ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ, γραφίδες ἀκαδημαϊκαὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ τὸν χαρακτηρίσουν ὡς ἐγωϊσμὸν κτηνώδη (un égoïsme brutal). «Τοῦτο», λέγουν, «ἀπογυμνώνει τὴν Ἀγγλίαν πάσης συμπαθείας τῶν ἄλλων ἐθνῶν, διότι πᾶσα τῆς Ἀγγλίας ὡς ἔθνος ἐνέργεια, αἱ σχέσεις τῆς πρὸς τὰ ξένα ἔθνη, καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς φέρουν τὴν σφραγίδα ἰσχυρᾶς δόσεως φαρισσαϊκοῦ ἐγωϊσμοῦ.» — Τοιαυτὴ εἶναι π.χ. κατὰ λέξιν ἡ ἐτυμηγορία τοῦ Λερόα Μπωλιέ, ἐν μελέτῃ αὐτοῦ «Ἡ πολιτικὴ ψυχολογία τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ», ἥτις ἐδημοσιεύθη προσφάτως ἐν τῷ «Γάλλῳ Οἰκονομολογῷ».

Παρακατιῶν θέλω ἐξετάσει τὸν βρεττανικὸν ἐγωϊσμὸν, ὡς τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς δυνάμεως τοῦ ἔθνους τούτου, ὁποῖον εἶναι πράγματι.

Ἄλλ' εἶναι ὄντως ὁ ἀγγλικὸς ἐγωϊσμός χυδαῖον αἰσθημα ἀποκλειστικότητος συμφερόντων; Εἶναι πράγματι ταπεινὸν τι κυρίαρχον αἰσθημα καταπνίγον παρὰ τῷ ἀγγλικῷ ἔθνει τὴν ἀντίληψιν τοῦ δικαίου, καὶ ὑποκαθιστῶν τὸ εἰς αὐτὸ συμφέρον καὶ μόνον τὸ συμφέρον ἐν τῇ χυδαίον αὐτοῦ ἐμφανίσει, ὅταν τὰ ἀγγλικά συμφέροντα δύνανται νὰ ἀποκομίσουν κέρδος ἐκ τῆς καταπνίξεως ἀλλοτρίων δικαίων;

Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ κατὰ τὸ βρεττανικὸν ἔθνος κατηγορητήριον. Ἄλλα διὰ νὰ ὑποστηριχθῇ τοῦτο, πρέπει νὰ ἀποσχισθῇ καὶ ἐξαφανισθῇ ἡ δικαιογραφία τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ὁλοκλήρου αἰῶνος.

Διότι αὕτη μαρτυρεῖ ἐν πρώτοις ὅτι τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος πρῶτον μεταξὺ ὄλων τῶν ἀποικιακῶν ἐθνῶν τοῦ κόσμου κατήργησεν ἐν ταῖς ἀποικιακῆς του τὴν δουλεμπορίαν καὶ τὴν δουλείαν, προκρίναν τῶν οἰκονομικῶν αὐτῆς ὠφελημάτων τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων, καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ δουλεία τῆς μαύρης φυλῆς ἀπέτελε μέρος τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν πολιτισμένων κρατῶν, χωρὶς νὰ διστάσῃ ἀπέναντι τῶν οἰκονομικῶν περιπετειῶν, αἰτινες ἐνέσκηπτον ἐκ τούτου ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν τῆς. Ἐνῶ ἔθνος κατ' ἐξοχὴν ἐλεύθερον, αἱ Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι, ἐνεκα τῶν ἀληθῶς ἐγωϊστικῶν τούτων ὑπολογισμῶν, εἶχε γεῖναι τὸ θέατρον, ἐπ' ἐσχάτων ἔτι, τοῦ τρομερωτέρου τῶν ἐμφυλίων πολέμων, πρὸς διατήρησιν τῆς δουλείας.

Ἐκτός τούτου εἰς τὸ ἄδικον τοῦτο κατὰ τὸ βρεττανικὸν ἐγωϊσμὸν κατηγορητήριον ἀντιτάσσει ἡ ἱστορία ἕτερον ἐπιχείρημα, ὅχι μικροτέρας βαρύτητος τοῦ πρώτου. Ὅτι πάντοτε ἡ βρεττανικὴ πολιτικὴ ἐτάχθη ὑπὲρ τῶν δυναστευομένων

ὅτι οἱ ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως λαοὶ τὴν Ἀγγλίαν εὐρον ἐν τῷ αἰματηρῷ αὐτῶν ἀγῶνι πρῶτην ἀρωγὸν καὶ ἀντιλήπτορα· ὅτι τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους λαοὶ δουλεύοντες ἐτυχον τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως, ἄλλοι ἐν ὄλῳ καὶ ἄλλοι ἐν μέρει. Ὅλη δὲ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἡ νεωτέρη ἱστορία εἶναι ἀψευδῆς τῆς ἀληθείας ταύτης μαρτυρία ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι σήμερον.

Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτικῆς τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους, ὡς κράτους, αὐτὰ τὰ κοινωνικὰ ἤθη τοῦ βρεττανικοῦ λαοῦ ἀποδίδουν πολὺ διάφορον τὴν εἰκόνα τοῦ βρεττανικοῦ ἐγωϊσμοῦ. Διότι παρ' οὐδενὶ λαῷ αἱ δυστυχίαι ξένων λαῶν, εἴτε ὀφειλόμεναι εἰς τὴν βίαν καταπιεστών, εἴτε εἰς αὐτῶν ἀσυνειδήτων στοιχείων τῆς φύσεως τὴν ἐχθρότητα, ἀπηχοῦν ἀπήχησιν συμπαθείας ἐκ πόνου τὸσον ζωηράν, ὅσον παρὰ τῷ ἀγγλικῷ. Μόνον οἱ ἀφειδῆς ἔρανοι οἱ ἐκχεόμενοι ἐκ τῶν βαλλαντιῶν τοῦ λαοῦ τούτου διὰ πᾶσαν συμφοράν, ἥτις ἤθελεν ἐνσκήψῃ ἐπὶ οἴας δὴποτε γωνίας τῶν πέντε ἡπείρων, ἀρκοῦν ὅπως ἀποδείξουν ὅτι ὁ βρεττανικὸς ἐγωϊσμός εὐρίσκεται ἐν καλλιτεχνικῇ ἀρμονίᾳ πρὸς τὰ κατ' ἐξοχὴν φιλαλληλα αἰσθήματα, καὶ πρὸς τὴν ὑπὲρ πάντα λαὸν βαθυτέραν ἀντίληψιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀλληλεγγύης καὶ τῆς ἐνεκα ταύτης ὀφειλομένης εἰς πάντα πάσχοντα ἀρωγῆς.

Ἄλλ' οἱ παραμορφώνοντες οὕτω τὸν βρεττανικὸν ἐγωϊσμὸν καὶ θέλοντες νὰ παραστήσουν αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον τὸσον δυσειδῆ εἶναι δύσκολον νὰ ἀναγνωρίσουν ἐν αὐτῷ τὴν εὐρυτέραν καὶ βαθυτέραν βάσιν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἀγγλίας.

Διὰ τοῦτο καὶ οἱ μᾶλλον ἀμερόληπτοι, πνεύματα ὁμολογουμένως ὑπέροχα, τῶν ὁποίων ἡ ἀναλυτικὴ δύναμις καὶ ἡ παρατήρησις ἐκπλήττει, ἀποδίδουν τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους εἰς αἷτια ὄλως δευτερεύοντα, εἰ μὴ καὶ ἀμφισβητήσιμα, καὶ ἀποδίδουν τὸν ἰδιάζοντα τύπον τοῦ ἀγγλικοῦ χαρακτήρος ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν κυρίαρχικὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος.

Ἐχῶ ὑπ' ὄψιν πρόσφατον περὶ τῆς Ἀγγλίας ἔργον τοῦ κ. Αἰμιλίου Βουτμού, μέλους τοῦ γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου¹.

Θέτων ὁ κ. Βουτμὸς ἀναμφισβήτητον τῆς μελέτης τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους βάσιν, ὅτι διὰ νὰ γνωρίσῃ τις ἐν ἔθνος πρέπει πρὸ παντός νὰ ἀναλύσῃ τὴν μονάδα αὐτοῦ, τὸν ἄνθρωπον, εὐρίσκει παρὰ τῷ Ἀγγλῷ ἀνθρώπῳ δύο κυριεύοντες χαρακτήρας.

Πρώτον τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐνεργητικότητα, τὴν ἐνεργητικότητα ὡς σκοπὸν, τὴν ἐνε-

¹ Essai de psychologie politique du peuple Anglais, chez Armand Colin. Paris 1901.

ργητικότητα διὰ τὴν ἐνεργητικότητα, ὡς ὑπερτάτην τῶν ἀπολαύσεων, καὶ ἄνευ οἴου δὴποτε σκοποῦ, τὸν ὁποῖον νὰ ὑπηρετῇ αὕτη, ἄνευ ἐπιδιώξεως ὠρισμένου δι' αὐτῆς ἀποτελέσματος.

Δεύτερον παράλληλον χαρακτήρα παρὰ τῷ Ἀγγλῷ ἀνθρώπῳ ἀνευρίσκει ὁ συγγραφεὺς τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν συστηματικοποίησιν, τὴν ἀηθίαν ἣν ἐμπνέει εἰς τὸν Ἀγγλον ἡ σύλληψις καὶ ἡ διατύπωσις ἀφηρημένων ἰδεῶν.

Ἄλλὰ τὸ περίεργον εἶναι, ὅτι ἀμφοτέρους τοὺς κυρίους τούτους τοῦ Ἀγγλοῦ χαρακτήρος ἀνευρίσκει ὁ συγγραφεὺς ὑπαγορευομένους ἐπιτακτικῶς ὑπὸ . . . τοῦ κλίματος, τὸ ὁποῖον τραχὺ ἀπαιτεῖ ἀγῶνα ἄπαστον πρὸς κατανίκησιν αὐτοῦ, καὶ ἀποβαίνει γόνιμον μόνον ὑπὸ τὸν ὄρον διηνεκοῦς ἐργασίας. Παριστᾷ τὴν φύσιν λέγουσαν εἰς τὸν Ἀγγλον· ἀ' Ἀπόλεσο, ἂν καὶ ἐπὶ μίαν μόνον στιγμὴν ἀδρανήσης· ἀντιθέτως ὁμως μοχθῶν, διηνεκῶς θὰ ἀπολαμβάνῃς πλοῦσι τὰ δῶρά μου.

Συνεπῆς δὲ πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ ταύτην, εἰς τὴν κυρίαρχικὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος ἀποδίδει καὶ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τῶν Ἀγγλων καὶ τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν πρὸς ἀφηρημένας συλλήψεις καὶ ὄνειροπολήσεις. Τὰς ἀφηρημένας ἰδέας, λέγει, τὰς γενικὰς ἰδέας γενεᾶς ἢ παρατήρησις· καὶ εἶναι ὄντως αὐταὶ τὸ ἐκχύλισμα τρόπον τινὰ μυρίων συγκεκριμένων ἐντυπώσεων καὶ παρατηρήσεων ποικίλων. Λοιπὸν, λέγει, τὸ διηνεκῶς ὀμιγλῶδες καὶ μονότονον κλίμα τῆς Ἀγγλίας δὲν προσφέρει εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην τοῦ πνεύματος εἰμὴ ὕλικὸν πολὺ πτωχὸν καὶ συγκεχυμένον, ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἐκλαμπρα πανοράματα, τὰ ζωηρὰ χρώματα, τὰς διαυγεῖς γραμμάς, τὰ ἰσχυρὰ οὕτως εἰπεῖν γλυπτὰ, τὰ ὁποῖα εἰς τὰς μεσημβρινὰς χώρας παρουσιάζει ἡ φύσις, καθιστῶσα τοὺς μεσημβρινοὺς λαοὺς νευρικοὺς καὶ εὐαίσθητους εἰς ὅλας τὰς ἐντυπώσεις καὶ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ περιβάλλοντος. Διὰ τοῦτο, λέγει, παρὰ μὲν τοῖς πολλοῖς ἐν Ἀγγλίᾳ αἱ ἐντυπώσεις αὐταὶ ἢ ἐλλείπουσι τέλος ἢ εἶναι πτωχὰ καὶ ὀμιγλῶδες καὶ συγκεχυμένα, ὡς τὸ φυσικὸν περιβάλλον· ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰ ὑπέροχα ἐν Ἀγγλίᾳ πνεύματα, ἢ πνευματικὰ αὐτῶν ζωῆ εἶναι ὄλως ὑποκειμενικὴ καὶ ἐσωτέρα. Καὶ ἡ πνευματικὴ κατ' ἀκολουθίαν παραγωγὴ αὐτῶν ἀπὸ ταύτης τῆς ὑποκειμενικῆς καλλιέργειας τῆς φαντασίας, εἰς ἣν τίποτε δὲν δύναται νὰ συνεισφέρῃ τὸ περιβάλλον, ἀπορρεῖ. Διὰ τοῦτο, λέγει, ὁ Βορντσθόρθ ἔγραψε περὶ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου στίχους, οἱ ὁποῖοι πάντες ἀνταποκρίνονται εἰς ὑποκειμενικὰς τοῦ πνεύματος ἐμπνεύσεις, καὶ οὐδεὶς εἰς τὴν θέαν τῆς φύσεως καὶ εἰς τὰ ὄρατὰ χρώματα τοῦ περιβάλλοντος. Αὐτὸς ὁ Σέλιϋ δὲν εἶδε ποτὲ τὴν φύσιν, εἰμὴ διὰ μέσου τῆς ὀμίχλης τῶν ὄνειροπολημάτων του.

Οὕτω, λέγει, ὁ Ἀγγλος οὐδαμῶς ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβάλλοντος· θεωρεῖ ἀπλῶς τὴν φύσιν ὡς κόνιστρον τῆς ἐνεργητικότητος του. Οὐχὶ ἡ μονότονος σκηνογραφία τῆς φύσεως, ἀλλὰ μόνη ἢ ἐπ' αὐτῆς δράσις αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοίων του τὸν ἐμπνέουν, τὸν ἐνθουσιάζουν καὶ τὸν ἐνδιαφέρουν.

Ταῦτα κατὰ τὸν κ. Βουτμὸς, ἐπ' αὐτῶν καὶ μόνων ἐρείδοντα τὰ πρωτογενῆ αἷτια τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἀγγλικοῦ χαρακτήρος.

Βεβαίως οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν κυρίαρχικὴν ἐπίδρασιν τῆς φύσεως ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ χαρακτήρος τῶν κατοίκων. Ἄλλ' ὁ ἀνάγων εἰς μόνην ταύτην τὸν χαρακτήρα ἐνὸς λαοῦ φοβοῦμαι ὅτι δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἐρώτησιν: Διατί δὲν ὠμοίασαν τοὺς Ἀγγλους καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι λαοί, οἱ κατοικοῦντες τὴν αὐτὴν μοῖραν βορείου πλάτους καὶ τελούντες ὑπὸ τὰς αὐτὰς κλιματολογικὰς συνθήκας, ἢ διατί δὲν ἦσαν τοιοῦτοι οἱ ἀρχαῖοι Κέλται καὶ Βρεττανοί, οἱ πρὸ τῆς Νορμανδικῆς κατακτήσεως;

Ἴσως τὸ κλίμα, παρ' ὅλας τὰς ἀναπτύξεις τοῦ κ. Βουτμῶ, εἶναι ὁ ἐσχατος τῶν παραγόντων τῆς διαμορφώσεως τοῦ βρεττανικοῦ χαρακτήρος.

Ὁ Ἀγγλος ἐγενεῖν ἐνεργητικὸς, ἐγωϊστῆς, κατὰ τὴν εὐγενεστέραν τῆς λέξεως ἐκδοχὴν, διότι τὸ ἠθέλησεν.

Τὸ ἠθέλησεν καὶ τὸ ἐπέδιωξεν διὰ τῆς καταλήλου ἐθνικῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδαγωγίας, καθ' ἣς τίποτε δὲν δύναται νὰ ἀντιστῇ. Ἡ κληρονομικότης ἤλθεν ἔπειτα νὰ συνεχίσῃ ὅ,τι ἡ ἐθνικὴ ἐργασία ἐπὶ τινὰς γενεὰς μονίμως καὶ ὁμοιομορφῶς ἐρρύθμισεν. Σήμερον ἡ ἀδάμαστος ἐνεργητικότης, τὸ πρακτικὸν πνεῦμα καὶ ὁ ἄκρατος ἐθνικὸς ἐγωϊσμός ἀπέβησαν δευτέρα φύσις διὰ τὸν ἀγγλικὸν λαόν. Ἄλλ' ἡ φύσις αὕτη θὰ ἐκινδύνει νὰ ἀλλοιωθῇ, εὐθὺς ὡς ὁ Ἀγγλικὸς λαὸς ἤθελε παραμελήσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀνατροφὴν, συνισταμένην εἰς τὴν διηνεκὴν ἐν ἀπαύσιφ ἐνεργητικότητι ἀπασχόλησιν ἐν ἀρμονικῇ ἀναλογίᾳ τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, καὶ εἰς τὴν ζηλότυπον τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως τήρησιν.

Ὅτι τίποτε σχεδὸν δὲν εἶναι ἀπὸ φύσεως καὶ ἐκ τῶν ἐπιταγῶν τοῦ περιβάλλοντος, ἀποδείξις ὅτι ἡ Ἀγγλία, ἡ ἀπόλυτος σήμερον κυρίαρχος τῶν θαλασσῶν, ἐπὶ τέσσαρας σχεδὸν αἰῶνας ἀπὸ τῆς Νορμανδικῆς κατακτήσεως εἶχε μείνη χερσαία καὶ γεωργικὴ δύναμις, χωρὶς νὰ μετάσχῃ οὐδαμῶς τῶν ἀμυθητῶν ὠφελειῶν ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Νέου Κόσμου, τῶν ὁποίων ἀπέλαυσαν Ἴσπανοί, Πορτογάλλοι, Ὀλλανδοί. Ἐμελέτησεν, ἠθέλησεν καὶ διεμόρφωσεν τὴν ἐθνικὴν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ ἀνατροφὴν εἰς τὸ νὰ γείνη κατ' ἐξοχὴν ναυτικὴ καὶ ἀποικιακὴ δύναμις, καὶ ἐγένετο.

Ἄλλ' ἐνῶ αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ εἶναι τὰ ἐπιθετικὰ ὄπλα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ἐν τῷ περὶ ἐπικρατήσεως ἀγωνί θώραξ αὐτοῦ ἀτρητος εἶναι ὁ χαρακτηριστὴρ ἐκεῖνος, ὅστις καθιστᾷ τοὺς Ἄγγλους μισητοὺς μεταξὺ τῶν ἀντιζήλων αὐτῶν, ὁ ἐθνικὸς ἐγωϊσμός. Οὗτος τὸν σφίξει ἀπὸ τῆς φυλετικῆς ἀναμίξεως μετὰ τῶν πληθυσμῶν, τοὺς ὁποίους κατακτᾷ ἢ ἐφ' ὧν ἐπεκτείνει τὴν ἀποικιακὴν ἐπιρροήν του· οὗτος προστατεύει τὰ ἀγγλικά ἦθη καὶ τὴν παράδοσιν, συγκεντρῶνων πάντοτε τὸν λαὸν τοῦτον εἰς ἑαυτὸν, αὐτάρκη ἐξ ἑαυτοῦ· οὗτος τὸν προστατεύει ἀπομονῶν αὐτὸν ἀσφαλτέστερον καὶ ἀπὸ τὸν πορθμὸν τῆς Μάγχης ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων ξένου βίου, ἅτινα ἤθελον ἀλλοιώσει τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα· οὗτος τέλος ἐμπνέει εἰς τὸν ὑπερήφανον τοῦτον λαὸν τὴν πεποίθησιν, ὅτι πᾶσα τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ χαρακτηριστὴρ ἀπὸ τῶν ἄλλων λαῶν παραλλαγή εἶναι καὶ μία ἐκδηλώσις τῆς ὑπεροχῆς του. Ἐχει δὲ πολλὴν τὴν ἀναλογίαν ὁ χαρακτήρ τοῦ βρεττανικοῦ ἐγωϊσμοῦ, πρὸς τὸ τῶν ἡμετέρων προγόνων «πᾶς μὴ Ἕλληνας βάρβαρος» καὶ πρὸς τὸ ῥωμαϊκὸν «civis Romanus sum».

Εἶπον οὖν ὁ βρεττανικὸς ἐγωϊσμός εἶναι ἡ εὐγενεστέρα τοῦ ἐγωϊσμοῦ ἐκδηλώσις. Διότι δὲν εἶναι ἐγωϊσμὸς ἀτομικὸς, ἀλλ' ἐθνικὸς, καθ' ὅσον ὡς ἄτομον ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὁ Ἄγγλος εἶναι κατ' ἐξοχὴν φίλαλλος. Οὐδὲ ἐμποδίζει τὸν Ἄγγλον ὁ ἐθνικὸς αὐτοῦ ἐγωϊσμὸς τοῦ νὰ παρέχη τὴν ἀντίληψίν του ἐνεργὸν καὶ ἀποτελεσματικὴν εἰς τοὺς πάσχοντας καὶ δυναστευομένους λαοὺς εἰς τὰ ἀδικουμένα ἔθνη. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα εἶναι μία τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἐθνικοῦ ἐγωϊσμοῦ τῶν Ἀγγλῶν τὸ πρωτοστατεῖν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀδυνάτων.

Ὁ ἐθνικὸς ἐγωϊσμὸς τῶν Ἀγγλῶν εἶναι τὸ μέγιστον τῶν κεφαλαίων τοῦ λαοῦ τούτου, μεγαλύτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ οικονομικοῦ αὐτοῦ πλοῦτου. Αὐτὸς ἀκονίζει διηνεκῶς τὴν φιλοπατρίαν, αὐτὸς προτάσσει φράγμα ἀνυπερέβλητον τὴν βρεττανικὴν ὑπερηφάνειαν κατὰ τῆς εἰσβολῆς ξένων ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Αὐτὸς καθιστᾷ διηνεκῶς πάντα Ἄγγλον ὅπου γῆς καὶ ἂν εὐρίσκειται θεματοφύλακα ζηλότυπον καὶ ἀγρυπνον τῆς τιμῆς, καὶ τῆς δόξης τῆς πατρίδος του. Διὰ τοῦτο οἱ ἀντιζήλοιοι λαοὶ κυρίως κατ' αὐτῆς τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἀγγλικοῦ χαρακτήρος καταφέρονται, διότι ἐμφύτως αἰσθάνονται: ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ἰσχυρότερον ὄπλον τοῦ λαοῦ τούτου.

Ἐπέμεινε εἰς τὴν ἐξάρασιν τοῦ βρεττανικοῦ ἐγωϊσμοῦ, διότι δὲν εἶναι ἀσκοπος ἡ ψυχολογία αὐτῆς χαρακτηριστὴρ τὸσον πρὸς τὸν ἰδικὸν μας ἀντιθέτου· διότι πάντοτε εἶναι καιρὸς οἱ λαοί, οἱ ὅποιοι ἀνήγαγον εἰς θρησκείαν τὴν ξενολατρείαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχον ἄνθρωποι διὰ τοὺς ὁποίους ἄκρον ἄωτον πολιτισμοῦ εἶναι ἡ ἀπομίμησις τῶν

ξένων ἐλαττωμάτων, καὶ ἄλλοι — ὄλγοι εὐτυχῶς ἀκόμη, — οἱ ὅποιοι περιφρονοῦν καὶ αὐτὴν τὴν γλώσσαν τῶν ἡ ἀποκρύπτουν ἀπέναντι τῶν ξένων τὴν ἐθνικότητά των, νὰ ἀναμετροῦν τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἐγκλείει ἡ θρησκεία τῆς πατρίδος, ἀναγομένη τὸσον ὑψηλά, ὥστε τὸ ἔσχατον ἄτομον, ὁ ταπεινότερος πολίτης, καὶ ἐν τῷ δημοσίῳ καὶ ἐν τῷ ἰδιωτικῷ καὶ ἐν τῷ οἰκογενειακῷ βίῳ, ὅπου τοῦ κόσμου καὶ ἂν εὐρίσκειται, νὰ πιστεύη ὅτι περικλείει ἐν ἑαυτῷ, ἐν τῷ ταπεινῷ προσώπῳ του, ὅλην τὴν δόξαν, ὅλην τὴν δύναμιν, ὅλην τὴν ὑπερηφάνειαν τῆς πατρίδος του.

Ε. Μ. Σ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

ΤΟ ΕΝΔΥΜΑ ΚΑΙ Η ΓΛΥΠΤΙΚΗ

Κοινῶς εἶναι παραδεκτὴ ἡ ἀλήθεια, καθ' ἣν τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἀκμὴν ἡ ἀρχαία γλυπτικὴ, καὶ ἐπομένως τὴν ἀδιαφιλονίκητον αὐτῆς ὑπεροχὴν ἀπέναντι τῆς νεωτέρας γλυπτικῆς, ὀφείλει εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀρχαίου βίου, ὅστις, ἀναπτυσσόμενος, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν ὑπαίθρῳ, καὶ διαμορφούμενος δημοσίᾳ εἰς τὰς παλαιστράς καὶ τὰ λύκεια, δὲν ἐξωραΐζε μόνον ἐν ὑγείᾳ καὶ εὐρυθμίᾳ τὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ, ἀντιθέτως πρὸς τὸν σύγχρονον βίον, γυμνὰ καὶ καταφανῆ παρεῖχε ταῦτα ὑποδείγματα, πρὸς ἐμπνευσιν τῆς καλλιτεχνικῆς συγκινήσεως καὶ ἀνάπλασιν τοῦ ἰδεώδους. Καὶ ὅχι μόνον τὸ ἀρχαῖον σῶμα, ἀλλ' εὐαρμοστικῶς πρὸς ἐκεῖνο καὶ τὸ ἀρχαῖον ἐνδύμα, πεπλασμένον συμφώνως πρὸς τοὺς αἰδίου νόμους τῆς ἐκφράσεως καὶ τῆς ὠραιότητος, εἶναι τὸ μόνον κατὰλληλον πρὸς ἀναπαράστασιν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου, πρὸς συμπλήρωσιν καὶ ἁρμονικὴν συνοδείαν τῆς ἀπεικονιζομένης μορφῆς, ἀντιθέτως πρὸς τὸ νεώτερον φέρεμα, τὸ δυσειδὲς καὶ μόνον τὰς ἀνάγκας πρακτικῆς τινος χρησιμότητος πληροῦν παρ' ἡμῖν. Καὶ ἀπεπειράθη μὲν ἡ νεωτέρα γλυπτικὴ, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδον καθ' ἣν ἤκμαζον ἐν τῇ φιλολογίᾳ καὶ τῇ τέχνῃ αἱ ἀρχαὶ τοῦ πραγματισμοῦ, νὰ περιβάλῃ τὰ πλάσματα αὐτῆς διὰ τοῦ νεωτέρου ἐνδύματος, ἀντὶ τῶν μέχρι τοῦδε γυμνῶν ἢ ἐπὶ τὸ ἀρχαϊκώτερον ἡμφιεσμένων παραστάσεων αὐτῆς, πιστεύουσα ὅτι οὕτως ἐξυπηρετεῖ τὴν ἰδέαν τῆς ἀληθείας, τῆς ζωῆς, καὶ ἐπομένως τῆς ὠραιότητος· ἀλλ' ἤδη ὅτε παρατηρεῖται αἰσθητῆ ὑφεσις εἰς τὰς ἐμπνεύσεις ἐκ τῆς θετικῆς καὶ ὕλιστικῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ τέχνῃ, καὶ βαθμιαία τις ἐπάνοδος καὶ ἐνθουσιώδης ἀνάτασις πρὸς τὴν ὄνειροπόλησιν καὶ πρὸς τὸ ἰδεώδες, ὡς γίνεται ὀφθαλμῶν ἐκ τῶν θιασωτῶν τοῦ κληθέντος νεοιδανισμοῦ, ἡ σύγχρονος γλυπτικὴ διὰ τῶν τολμηροτέρων καὶ τῶν μᾶλλον πρωτοτύπων αὐτῆς ἀντιπροσώπων δεῖκνυται ὅτι οἶνε ὀργῶσα νὰ ἐπι-

στρέψῃ εἰς τὴν ἀποτύπωσιν τοῦ γυμνοῦ καὶ τὴν παραδοχὴν τῆς ἀρχαϊκῆς ἀμφιέσεως ἢ τῆς ἐπὶ τὸ ἀρχαϊκώτερον ἐξιδανικεύσεως τῆς νεωτέρας τοιαύτης. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ τοῦ ἔτους τούτου καλλιτεχνικῇ Ἐκθέσει τῶν Παρισίων, οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν γλυπτῶν ἀπέροψαν τὸ σύγχρονον ἐνδύμα. Ὁ μεγαλοφυῆς Rodin ἐλάξευσε τὸν Βίκτωρα Οὐγκὼ ὀλόγυμνον. Τὸν αὐτὸν μέγαν ποιητὴν ἕτερος γλύπτης, ἐν τολμηρῷ ἀναχρονισμῷ, παρέστησε καθήμενον καὶ κεκαλυμμένον ὑπὸ εὐρέως μανδύου, ἀποκρύπτοντος τὸ λοιπὸν αὐτοῦ σῶμα. Τοῦ «Ἀλφόνσου Δωδέ», ἔργου πολὺ ἐπαινουμένου, τοῦ Saint-Marceaux, καλύπτει τὰς κνήμας, μέχρι τοῦ κορμοῦ, πλατὺ σκέπασμα· μόνον ἡ ἐκφραστικωτάτη κεφαλή τοῦ συγγραφέως ἀναδύεται ἐκείθεν φωταυγῆς ὡς ἀπὸ νέφους. Τὸ «Μνημεῖον τῶν νεκρῶν», ἀξιοθαύμαστον καλλιτέχνημα τοῦ Βαρθολομῆ, σύγκειται ἐκ συμπλεγμάτων, ἢ γυμνῶν ἢ ἀρχαϊκῶν τὴν περιβολῆν.

Βαθὺς καὶ εὐγλωττος ἐξηγητῆς τῆς συγχρόνου τάσεως τῆς γλυπτικῆς ἐν Γαλλίᾳ ἀνεφάνη ἐν τῷ νεωτάτῳ τεύχει τῆς «Ἐπιθεωρήσεως τῶν δύο Κόσμων» ὁ κ. Ροβέρτος Δὲ Λὰ Σιζερὰν, ὀνομαστός τεχνοκρίτης, γνωστός ἐκ τοῦ περὶ τοῦ μεγάλου Ruskin βιβλίου του, τοῦ χαρακτηριστικῶς ἐπιγραφομένου «Ἡ θρησκεία τῆς Καλλονῆς». Ὁ κ. Δὲ Λὰ Σιζερὰν ἐξαίρει τὴν πρὸς τὸ γυμνὸν καὶ πρὸς τὸ ἀρχαϊκὸν τὰς τῶν συγχρόνων καλλιτεχνῶν, ὡς ὑπαγορευομένην ὑπὸ τῶν ἀπαραγράπτων νόμων τῆς καλίσθησις, ὁριμῆς δὲ καταφέρεται κατὰ τοῦ νεωτέρου ἐνδύματος, τοῦ ὁποίου τὴν καλλιτεχνικὴν ἀσχημίαν μετὰ περιέργου ἀκριθείας ἀναλύει.

Τὸ σύγχρονον ἐνδύμα, κατὰ τὸν τεχνοκρίτην τοῦτον, εἶναι ἐλάχιστον γλυπτικόν. Ἐν πρώτοις εἶναι ὁμιόμορφον· στερεῖται, κατὰ τὸ πλεῖστον, σκιᾶς καὶ φωτός. Ἐκεῖ ὅπου τὸ ἀνθρώπινον σῶμα βαθύνεται, κοιλοῦται, πτυχούται, καμπυλοῦται, ἐκεῖ ὅπου εἶναι πολυέδρον, ἀνάγλυπον, κυματιστόν, εὐστροφον, σκιώδες, ἢ ρεδιγκότα εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ μονόσχημος· κυλινδροειδῶς ἀναλλοιώτος. Νομίζει τις ὅτι ὁ ράπτῃς διορθώνει τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ διδάσκει τὴν φύσιν πῶς ἔπρεπε νὰ κατασκευάσῃ τὰς κνήμας.

Τὸ νεώτερον ἐνδύμα εἶναι ἐπιτετηθευμένον· οὐ μόνον ἀποκρύπτει τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, ἀλλὰ καὶ τὴν διαστρεβλώνει. Τὸ ἀρχαῖον ἐνδύμα, χλαμύδες καὶ τῆβεννοι, εὐθὺς ὡς ἀπορροφῶσι τοῦ σώματος, εἶναι ἄμορφα. Ἐνῶ τὸ νεώτερον ἐνδύμα εἶναι πλήρως γελοιογραφία τοῦ ἀνθρώπου, μὲ κνήμας, βραχιόνας, λαιμόν, ὡς ἐκεῖνος· ἀνθρωποειδῆ· πῆθηκος.

Ὁμοιόμορφον, ἐπιτετηθευμένον, καὶ πρὸς τοῦτοις ἀμετάβλητον. Ἐνῶ αἱ μεγάλαι γραμμαὶ τῆς τηθέννου, κυματιζούσης ἢ συνθλιβομένης περὶ

τὸ σῶμα, ποικιλοτρόπως μεταλλάσσονται, συμφώνως πρὸς τὴν λειτουργίαν καὶ τὰς κινήσεις τοῦ φέροντος αὐτὴν ἱερέως ἢ παλαιστοῦ ἢ ρήτορος ἢ δικαστοῦ, τὸ σακκάκι καὶ τὸ φράκον μένει ἀναλλοιώτων, εἴτε πολιτευτῆς, εἴτε ἱατροῦ, εἴτε ξηρομάχος, εἴτε ποιητῆς περιβάλλεται τοῦτο. Ἄδιαφορῆ διὰ τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὅποιον καλύπτει.

Ἡ ἀντίθεσις ἀναφαίνεται καὶ εἰς τὸν τρόπον ἐπι καθ' ὃν κινεῖται ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ τὸ περιβληθῇ. Συγκρίνατε Ἀραβὰ ἐνδύομενον, μετ' Εὐρωπαϊκοῦ φοροῦντος τὸν ἐπενδύτην του. Ὁ πρῶτος διαγράφει ὠραίαν, κυκλοτερῆ, εὐστροφον, ἀπλὴν κίνησιν, συμφώνων πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ὁ δεῦτερος πρὸς τοῦτο καταβάλλει οἰκτράν καὶ γελοῖαν προσπάθειαν. Προτείνει κατὰ πρῶτον μετέωρον τὴν μίαν χεῖρα, ἔπειτα τὴν ἄλλην, ἀγωνιζόμενος ὡς ἐν ἀπογνώσει διὰ νὰ εὕρῃ τὰ μανίκια τοῦ φορέματος· ἔπειτα γέρνει τὴν ράχιν του καὶ κλονίζεται ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ὄλος, καὶ φαίνεται ὡς βαρὺ πτηνόν, δοκιμάζον νὰ πετάξῃ, ἢ ὡς ἀδέξιός κολυμβητῆς πνιγόμενος. Καὶ ἰδοὺ ἡ διαφορά τῶν δύο ἐνδύματων. Ὁ ἀρχαῖος προσήρμοζε τὸ φέρεμά του εἰς τὸ σῶμά του. Ὁ νεώτερος ἀναγκάζεται νὰ προσαρμόσῃ ἑαυτὸν εἰς τὸ φέρεμά του.

Τὸ ἀρχαῖον ἐνδύμα δὲν εἶνε κεκομμένον, κατὰ τὴν μορφήν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος· οὐδεμίαν μορφήν ἔχει· δὲν εἶναι τίποτε ἐξ ἑαυτοῦ· ὀφείλει τὰ πάντα εἰς τὴν φύσιν τοῦ ὄντος, ὑπερπεριβάλλει. Ἐλαφρὸς τις πέπλος, καλύπτρα κατὰ γῆς ἐρριμμένη, εἶναι τι ἄμορφον, ὡς ὄγκος ὕδατος· ἀλλὰ θεημένη ἐπὶ τῆς κεφαλῆς γυναικός, πίπτουσα ἐπὶ τῶν ὤμων, ἐπὶ τῶν στηθῶν, καὶ μέχρι τῶν ποδῶν, καθίσταται ἀπείρως πλαστικὸν ἐνδύμα. . . . Ἡ κίνησις ὑπὸ τὸ ἀρχαῖον ἐνδύμα εἶναι ὡς λίθος ριπτόμενος εἰς τὸ ὕδωρ· μέχρι τῶν ἀκροτάτων, συγκεντρωτικαὶ φρικιάσεις ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὑποδεικνύουσι τὴν παραχθῆσαν κίνησιν. Ἡ κίνησις, μετ' ὃ σύγχρονον ἐνδύμα, εἶναι ὡς λίθος ριπτόμενος εἰς τὴν ἄμμο· ἐλαφρὰ ταραχὴ παράγεται, καὶ τίποτε ἄλλο.

Καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ περισπουδᾶστος ἄρθρου ἀπευθύνει ἐν τέλει τὴν ἐξῆς παραίνεσιν εἰς τοὺς καλλιτέχνους:

— Μὴ φροντίζετε διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῶν ἠθῶν ἢ τῶν κοινωνιολογικῶν βλέψεων τῆς ἐποχῆς σας. Φροντίζετε μόνον νὰ ἀναπαριστᾶτε β,τι εὐρίσκειτε ὠραῖον εἰς ὅλας τὰς ἐποχάς, συμφώνως πρὸς τὰς ἰδικὰς σας βλέψεις, ἀδιαφοροῦντες ἂν αὐταὶ πηγάζουσιν ἐκ τῆς κοινωνίας μεταξὺ τῆς ὁποίας ζῆτε. Ἔστε εἰλικρινεῖς, δηλονότι ἔστε καλλιτέχνη· ἀνήκετε εἰς τὴν ἰδικὴν σας τέχνην, πρὸ τοῦ νὰ ἀνήκετε εἰς τὴν ἐποχὴν σας! Μὴ σὰς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸν δρόμον σας ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι θὰ σὰς εἶπουν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ὑπῆρξαν μεγάλοι, διότι ἐξέφρασαν τὴν φυλὴν των, τὴν ἠθι-

κὴν των, τὰ ἤθη των, τὴν ζωὴν των. Ἴσως εἶναι τοῦτο ἀληθές, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀποδεδειγμένον, καί, ὡς πᾶσα ὑπόθεσις, δὲν δύναται νὰ σᾶς χρησιμεύσῃ εἰς τίποτε. Ἀπλῶς χωρεῖτε πρὸς ὅ,τι σᾶς φαίνεται ὠραῖον, ὡς ὁ ποταμὸς χωρεῖ πρὸς τὴν θάλασσαν, ὡς τὸ πτηνὸν πετᾷ πρὸς τὸν ὄριμον στάχυν. "Ἄν ἡ χλαμὺς σᾶς ἀρέσκῃ κάλλιον τῆς ρεδιγκότας, μὲ τὴν χλαμύδα περιβάλλετε τὸν ἥρωά σας. Μειδιάματα θὰ ὑποστήτε ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ἀλλ' οἱ αἰῶνες θὰ διατηρήσουσι τὸν ἥρωά σας, διότι ὁ ἥρωας ὑμῶν δὲν θὰ τιμηθῇ ὡς μέγας ἢ μόνον διότι τὸν ἐπλάσατε ὠραῖον. Τολμᾶτε πάντα τὰ ἀνακόλουθα, ἂν ταῦτα ἐξυπηρετώσι τὸν σκοπὸν ὑμῶν. Ἀπυθεῖτε πᾶσαν λογικὴν, ἂν αὕτη παρουσιάζεται ὑπὸ ἄχαριν τύπον. Καί πιστεύετε ὅτι οὐδεμία θεωρία ἀντέχει πρὸ τῆς καμπύλης ὠραίου βραχίονος στηθέντος χάριν τῆς ἰσορροπίας τοῦ ἀμορφέως, — καί καμμία πρόθεσις δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἀβρὰν πτυχήν τὴν προσπίπτουσαν ἐκ τῶν ὠμῶν μέχρι τῶν ποδῶν καὶ τοῦ ταπεινοτάτου εἰδώλου τῆς Ταναύρας!

Π.

ΠΡΟΘΕΝ ΤΟ ΜΕΓΑΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ¹

[Ἐπὶ Καίσαρος Λομπρόζου κατὰ μετάφρασιν Χ. Ἀρνίνου].

Οὐδέποτε, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν, ἐν Βενετία ἐπακράτησε πραγματικὴ τιμαριωτικὴ κυριαρχία, οὐδ' ἠγείροντο αὐτόθι, ὅπως ἐν Βερῶνῃ, Φλωρεντία, Ρώμῃ, μέγαλα ἢ πύργοι ὠχυρωμένοι: οὐδέποτε ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῇ τὸ ἔθιμον τῆς θεοδικίας ἢ τὸ τῆς μονομαχίας, ὅπως ἐν ἄλλαις ἐλευθεραῖς πολιτείαις, οὔτε γίνετο διάκρισις ἐν τοῖς θεσμοῖς καὶ ἐν ταῖς ποιναῖς (ὅπως ἐν Πίσῃ) ἀναλόγως πρὸς τὰς διαφόρους τῶν πολιτῶν τάξεις. Ἀπ' ἐναντίας ἐγίνοντο ἀληθῆ κατ' ἀρχὰς δημοψηφίσματα, ἧτοι ἐκκλησιαί ἀποφασίζουσαι, ἐνθα ὁ λαὸς συνηδρίαζεν ἐν ὑπαίθρῳ, μετὰ τῶν δημάρχων καὶ τοῦ Δόγου, τὰ οὕτως καλούμενα *Giudici del Comune e del Palazzo*. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἱερεῖς διωρίζοντο παρὰ τοῦ λαοῦ, ὅστις καὶ προέβαινεν εἰς τὴν καθάρισιν αὐτῶν, ὡς αἰκὴ καθίσταντο ἀντιδημοτικοὶ ἢ ἐπικίνδυνοι. Ἡ θρησκευτικὴ μάλιστα ἀνεξαρτησία περιεσώθη ἐπὶ χρόνον πολὺν ἐν τῇ Δημοκρατίᾳ ὡς ὅσας ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐρήμου, χάρις δ' εἰς αὐτὴν οἱ αἰρετικοὶ καὶ οἱ Ἑβραῖοι εὗρον αὐτόθι ἰδιαιτέραν προστασίαν, ἐφ' ὅσον τὸ ἐπέτρεπον οἱ καιροί. Ὅτε δὲ ἡ χαλεπότης αὐτῶν ἐπέβαλε καὶ ἐκεῖ τὴν ἰδρυσιν τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, ἐχαλιναγωγῆθη αὕτη ὅπως

δήποτε, τεθεῖτα ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Δόγου καὶ τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα¹ μάλιστα ἐπὶ πολλὰ ἔτη οἱ Βενετοὶ κατώρθωσαν ὅπως ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἐκείνῳ παρεδρεύουσι καὶ δικασταὶ ἐκ τοῦ λαοῦ, μὴ συμμερίζομενοι βεβαίως τὴν θεοληψίαν καὶ τὴν δαιμονοφοβίαν τῶν κληρικῶν ἱερεξισταστῶν.

Βαθυδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, μετὰ τὸ 1280, ἢ μάλλον τὸ 1310, ἡ λαϊκὴ ἐξουσία περιορίσθη ὡς ἐκ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου, ὀλοτελῶς δ' ἐξηφανίσθη κατόπιν κατὰ τὸ 1472. Ταῦτα πάντα ὁμοῦ ἐγένοντο ἄνευ κλονισμῶν καὶ ἄνευ ἐξάψεων. Ὁ γενόμενος διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου περιορισμὸς, ἐξ οὗ ἡ πολιτικὴ κυριαρχία περιήλθεν εἰς χεῖρας ἀληθοῦς ὀλιγαρχίας, παρεσκευάσθη διὰ πολλῶν ἄλλων μέτρων. Οὕτω, λόγου χάριν, ὁ λαὸς ἐστερήθη τῆς ψήφου διὰ τοῦ θεσμοῦ τοῦ Μείζονος Συμβουλίου, εἶτα διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Δόγου καὶ τῶν ἀρχόντων ὑπὸ ἐκλογέων τετάρτου ἢ καὶ ἑκτου βαθμοῦ, ἀκολουθῶν διὰ τοῦ ὀλοσχεροῦς ἀποκλεισμοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου, καὶ πάλιν ὕστερον διὰ τῆς σπανιωτέρας ὡσημέραι συγκλήσεως τῆς ὁμηγύρευς τοῦ λαοῦ, τῆς Ἐκκλησίας τουτέστιν, ἧτις καὶ κατηργήθη ὀλοτελῶς τὸ 1423, καθορισθέντος ὅτι οἱ ὑποψήφιοι τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου δὲν εἶχαν ἀνάγκην τῆς λαϊκῆς ἐγκρίσεως. Κατὰ δὲ τὸ 1472 καὶ αὐτοὶ οἱ τύποι καὶ αἱ λαϊκαὶ ὀνομασίαι κατηργήθησαν, ὀνομασθεῖσας τῆς Κυβερνήσεως οὐχὶ πλέον Δήμου, ἀλλὰ Κυριαρχίας (*Dominio*). Τέλος δὲ τὸ 1618 ἐξηριστοκρατίσθησαν ὡς καὶ τὰ ὀλίγα εἰς τὸν λαὸν ἀπομεινάντα ἀξιώματα, ἰδίως δὲ εἰς τὰ δημαρχεῖα καὶ τὰς ἐπαρχίας.

Ἄλλ' ἐκτός τοῦ ὅτι ἡ ὀλιγαρχικὴ αὕτη μεταβολὴ συνετελέσθη βραδύτατα, δὲν ἐπικολούθησεν ἄνευ σοβαρωτάτων λαϊκῶν ἀντιδράσεων, ἐκδηλωθεισῶν ἐν ταῖς συνωμοσίαις τοῦ Βοκονίου (1300), τοῦ Βαϊμόντε Τιεπόλου καὶ τοῦ Φαλιέρου.

Ἄλλως τε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὀλιγαρχικῇ Βενετίᾳ οὐδέποτε ἐπέλειψε ποῖός τις ἀνώτερος σεβασμὸς πρὸς τὸν λαόν, ἀνώτερος βεβαίως τοῦ δεικνυομένου σήμερον, ὅτε τοσαῦτα λέγονται περὶ δημοκρατίας καὶ ἐλευθερίας καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ταπεινοὺς, χωρὶς νὰ λαμβάνηται περὶ αὐτῶν σοβαρὰ τῷ ὄντι πρόνοια. Οὕτως ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τὴν τόσον ὀλεθρῖαν διὰ τὸν βενετικὸν δῆμον, τὸ 1300, διωρίσθησαν τὸ πρῶτον οἱ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου ἐκλεγόμενοι ἀρχηγοί, οἵτινες ὤφειλον νὰ ὑπερασπίζωνται ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ κατὰ τῆς παρανομίας τῶν ἰσχυρῶν. Κατὰ δὲ τὸ 1363 — 1368 ἐξελέγησαν οἱ ἄρχοντες οἱ δικαιονόμοι, ἐντεταλμένοι νὰ ἐπιτηρώσι τὰ ἐπὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν συμφωνιῶν ὑπὲρ τῶν ἐργαζομένων εἰς

τὰ ἐργοστάσια παίδων καὶ ἐπὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀγαθῆς συμπεριφορᾶς. Οἱ τεχνῖται ἀπληθύνοντο τοῦ φόρου: τὸ δὲ 1750 ἐλήφθησαν μέτρα κατὰ τῶν πωλούντων ἐθθαρημένον ἀραβόσιτον, μέτρα ἅτινα δὲν κατώρθωσα διὰ τῶν γραφομένων μου ὥστε νὰ ληφθῶσι καὶ παρὰ τῆς λεγομένης ἐλευθερίας Ἰταλίας¹. Ἐγένετο σκέψις ὡς καὶ περὶ περιορισμοῦ προσέτι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὠρῶν τῆς ἐργασίας, αἰτινες βεβαίως κατὰ τὸν χειμῶνα δὲν ἦσαν πλείονες τῶν ἐννέα, ἀναγγελλόμεναι διὰ τοῦ κώδωνος τοῦ Ριάλτου. Τὸ 1537 συνέστη ἡ θέσις τῶν συνηγῶρων τῶν Ἰνδιῶν. Αἱ ποινικαὶ δίκαι πάντοτε διεξήγοντο δημοσίᾳ καὶ διὰ ζώσης: ἦσαν δὲ διωρισμένοι ἐπιτηρηταὶ ἐπὶ τῶν τροφίμων, ἐπὶ τῆς ὑγιεινῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἀπολυμάνσεως τῶν ρακῶν. Πᾶσα ὑπερβολικὴ ἐπέμβασις τοῦ Δόγου ἦδη ἀπὸ τοῦ 1200 προὐβλέπετο καὶ ἐπιτηρεῖτο ὑπὸ τῶν λεγομένων Ἐλεγκτῶν τῆς Δουκικῆς ὑποσχέσεως, οἵτινες κατὰ τὸν θάνατον ἐκάστου Δόγου ἐξήλεγχον τὰς πράξεις αὐτοῦ καὶ προὔτειναν μέτρα θεραπείας, συντελοῦντα διαρκῶς εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ.

Ἐν ταῖς ἡπειρωτικαῖς ἐπαρχίαις τὰ δημαρχεῖα ἦσαν διωργανωμένα δημοκρατικῶς, ὅπως ἄλλοτε τὸ Μέγα Συμβούλιον τῆς Βενετίας. Οὕτως ἐν Βεργόμῳ, ἐπὶ παραδείγματι, ἐξελέγετο Συμβούλιον ἐξ 92 μελῶν δισκοῦν τὸν Δῆμον, παραμένον δ' εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τριάκοντα καὶ δύο μῆνας. Δύο συνηγόροι, οἵονεὶ δῆμαρχοι, ὄφειλον νὰ ὑπερασπίζωσι παρ' αὐτῶν τὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ, δύο δὲ πολῖται νὰ ἐξελέγχων τὴν διαγωγὴν τῶν διαφόρων λειτουργῶν μετὰ τὴν λήξιν τῆς διαρκείας τῆς ἀρχῆς των: ἢ ἐπὶ τὸ ἀριστοκρατικώτερον μεταβολὴ τῶν δημαρχείων ἐπῆλθε βραδύτατα, περὶ τὸ 1600.

Μεθ' ὅλην δὲ τὴν βραδύτητα ταύτην ἡ μεταβολὴ δὲν συνετελέσθη ἄνευ ἀντιδράσεων σφοδρωτάτων καὶ ἐπαναστάσεων, καταπιγνυσιῶν διὰ τῆς βίας, ἢ, ὅπερ χειρόν, κατευνασθεισῶν ὡς ἐκ τῆς προόδου τῶν κατακτήσεων χωρῶν ἡπειρωτικῶν ἢ νήσων ἀπομειμακρυσμένων: διότι αἱ κατακτήσεις αὐταὶ οὐ μόνον τὸν κατώτατον λαὸν ἀπληθύνοντο ἀπὸ τῆς διεκδικήσεως τῶν ἑαυτοῦ δικαιομάτων, ἀλλὰ καὶ πάντας ἀπέτρεψαν ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς σκοποῦ, πρὸς ὃν ὤφειλε ν' ἀποβλέπη ἡ βενετικὴ Κυβέρνησις, ἀπὸ τῆς ναυτικῆς τουτέστι προόδου. Ἀναμιχθεῖσα ἐξ αὐτῶν εἰς πολέμους ἡπειρωτικῶς κατὰ Οὐγγρων, Ἑλλήνων, Λομβαρδῶν καὶ Φράγκων, δὲν ἠδύνατο νὰ διεξάγῃ ἄλλως αὐτοὺς ἢ διὰ μισθοφόρων καὶ διὰ δολιῶν συμμάχων, ὅθεν ἀπώλεσε τὴν πραγματικὴν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς βᾶσιν.

Η'. Παρακμὴ.

Ὅτι δὲ αὗται πραγματικῶς ἦσαν καὶ οὐχὶ ἄλλαι αἱ ἀληθεῖς αἰτίαι τοῦ Βενετικοῦ μεγαλείου, συνάγεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι βλέπομεν, καθ' ὅσον αὗται ἐξαφανίζονται βαθμηδόν, νὰ ἐπέρχηται καὶ ἡ παρακμὴ. Πρὸ παντός παραλλήλως πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας ἀναπτύσσεται ὡσημέραι περισσότερον τὸ πάθος τῶν κατακτήσεων, ἡ πληγὴ ἢ ἐνυπάρχουσα ἐκ κληρονομικότητος παρὰ τοῖς λαοῖς καὶ παρασκευάζουσα τὸν ὄλεθρον αὐτῶν: δι' αὐτοῦ ἡ Βενετία ἀπώλεσε βαθμηδόν τὸ πνεῦμα τῶν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων, δι' ὧν καὶ μόνον προήγετο εἰς μεγαλείον, καὶ ἐξ ὧν ἐνίσχυετο δι' ἔργων καὶ ἐδικαιολογοῦτο ἡ ἀριστοκρατικὴ ἐπαρσις. Οὕτως ὁ διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου περιορισμὸς (1310) συμπύπτει μετὰ τοῦ κατὰ τῆς Παδοῦς πολέμου. Οὕτως ἡ κατάργησις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐπῆλθεν ὀλίγον τι βραδύτερον τῶν τεραστίων πολεμικῶν ἔργων τῶν ἐπιχειρηθέντων παρὰ τοῦ Φόσκαρη. Σημειωτέον μάλιστα ὅτι ἡ πρώτη ἀπόπειρα τῆς τυραννίας τοῦ Κανδεάνη (976) συνεδουάσθη πρὸς τὴν αὐξήσιν τῶν ὀπλοφόρων καὶ εἰς ἀποπείρας περὶ κατακτήσεων, ἐξ ὧν δὲν ἐθαμβώθη ὁ εἰσέτι συνετός ἐκεῖνος λαός. Ἄλλ' ἐξαναστάς διεσκάρπισε τοὺς δορυφόρους καὶ ἐθανάτωσε τὸν μαχητὴν τὸν ἐπιδιώκοντα τὴν τυραννίδα καὶ ἐνέπρησε τὸ ἀνάκτορον καὶ ἔσυρε τὸ πτώμα αὐτοῦ εἰς τὸ σφαγεῖον.

Ὅθεν διττῶς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ παρακμὴ ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας, εἴτε διότι ἕνεκα ταύτης δὲν ἐπετράπη νὰ καρποφορήσῃ πλείστα ὅσαι διάνοιαι εὐφυῶν ἀνδρῶν μὴ σχόντων τὸ εὐτύχημα νὰ γεννηθῶσιν ἐξ εὐπατριδῶν, εἴτε διότι μεταπολίθη ὁ πραγματικὸς ἄξων τῆς διευθύνσεως τοῦ λαοῦ ἐκεῖνου, καθωδήγει δὲ αὐτὸν εἰς τὸ ἐξῆς πρὸς κατακτήσεις ἡπειρωτικᾶς ἐπὶ διαταράξει τῶν οικονομικῶν τῆς χώρας καὶ ἰδίως τῶν πνευμάτων, τοῦτο δὲ καθ' ἣν ἐποχὴν ὡς ἐκ τῶν μεγάλων γεωγραφικῶν ἀνακαλύψεων εἰς ἄμεσον ἐξετίθετο κίνδυνον τὸ ἐμπορικὸν μονοπώλιον τῶν ἀσιατικῶν καὶ ἀφρικανικῶν παραλίων, ἕως τότε ἀποκλειστικῶς ἀνήκον εἰς τοὺς Βενετούς.

Ἡ παρακμὴ τῆς Βενετίας δὲν προήλθεν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Ρωμανίν, ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς ὀλονέν αὐξήσεως ἀναλογίως τῶν ἡπειρωτικῶν κατακτήσεων, ἐξ ὧν ἀπομακρυνομένη βαθμηδόν τῆς θαλάσσης, περιεπλέετο εἰς τὰς περιπετείας τοῦ πολέμου, ἀπονεκρῶντος ὑπέρογκα κεφάλαια, ἠναγκάζετο δὲ νὰ ἐπιβάλλῃ νέους φόρους καὶ νὰ μετέρχηται νέας ὠμότητας πρὸς τοὺς λαοὺς. Ἐκ τούτου δὲ προέκυψαν καὶ αἱ τιμαριωτικαὶ καταπιέσεις καὶ ἡ διατάραξις τῆς δημοσίας ἀσφαλείας, δεινὰ

¹ Ἴδε Lombroso: *Trattato clinico della pellagra*, Torino, 1890.

άτινα μόνη ἡ Βενετία ἐκ τῶν ἐν Εὐρώπῃ χωρῶν δὲν εἶχεν ἀκόμη δοκιμάσει. Ἡ καταπίεσις πρὸς εἰσπραξίν τῶν φόρων ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου ὥστε ν' ἀπογυμνωθῶνται αἱ γυναῖκες διὰ τῆς βίας ἀπὸ τῶν ἐσθίων αὐτῶν καὶ ν' ἀφαιρῶνται τὰ κλειθρα ἀπὸ τῶν θυρῶν τῶν οἰκιῶν τῶν χωρικῶν· διὸ οὗτοι, καθὰ συμβαίνει νῦν ἐν Τουρκίᾳ, καὶ ἐν πάσαις ταῖς χώραις ταῖς δεσποτατικαῖς ἐκ τῆς στρατοκρατίας, ὅπως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ἐγκατελίμπανον τοὺς ἀγροὺς τῶν ὀλιγαρχικῶν ἡλιατῶν κατὰ 80,000 ἀνδρῶν μόνον ἐν Φριούλοις κατὰ τὸ 1590, περὶ τοὺς 25,000 δὲ ἀγροὶ ἔμειναν ἀκαλλιέργητοι. Οἱ συνεχεῖς καὶ ἀγροὶ πόλεμοι οὐ μόνον πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Μαύρους, οὐ μόνον πρὸς τὰς ναυτικὰς Δημοκρατίας, πρὸς ἃς καὶ ὁ ἀγὼν θὰ ἦτο ἴσως ἐπιτετραμμένος χάριν τῆς ἐμπορικῆς ἐπικρατήσεως, ἀλλὰ πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, πρὸς τὴν Φλωρεντίαν, πρὸς τὸν Πάπαν, προὐκάλεσαν ἐν πρώτοις μὲν τὸν συνασπισμὸν τῶν πρωτευουσῶν Δυνάμεων, εἶτα δὲ τὰς ἡττάς, ἀκολουθῶν τὴν ἀσταθῆ καὶ ἀντιφατικὴν πολιτικὴν, τὴν ἐπιζήτησιν περὶ τὸ διατελεῖν φιλικῶς πρὸς πάντας, ἐξ ἧς ἐν τέλει ἡ Βενετία κατέστη τοῖς πᾶσιν ὑποπτος. Ἐπομένως ὁ μέγας πλοῦτος αὐτῆς ἐξηντλήθη. Ἐν ἀρχῇ, κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, δὲν τὸ συνθησθάνθησαν ὡς ἐκ τοῦ ὄγκου τῶν σεσωρευμένων αὐτῶν θησαυρῶν ἀλλὰ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα κατὰδὴλα ἐφάνησαν τὰ συμπτώματα. Οἱ ἐργάται τοῦ Ναυστάθμου ἀπὸ χιλίων καὶ νοημόνων, ἡλιατῶν ἦσαν 450 ἀσώτους καὶ ἀμαθεῖς· σὺν τῇ εὐμερίᾳ δὲ, τῷ πλούτῳ καὶ τῇ ἀμοιβαίᾳ ἐμπιστοσύνῃ ἡλιατῶν καὶ ἡ ἐλευθερία. Ἡ Ἐρὰ Ἐξέτασις εὐρε τέλος εὐκαιρίαν νὰ ἐγκατασταθῇ πληρέστατα, ὡς καὶ αὐταὶ αἱ ἐλευθερίαι ἀπωλέσθησαν, ἐγκατεστάθη δὲ ὀλιγαρχικὴ τυραννία μᾶλλον αὐστηρὰ καὶ φιλόποτος ἢ ἡ μοναρχική.

Θ'. Γενικὸν συμπέρασμα.

Παραβολὴ πρὸς τὴν Γένοαν, Φλωρεντίαν, Νεάπολιν, Ἀμάλφην, Ὀλλανδίαν

Ὅπως κατανοηθῆ καλλίον ἢ σημασία τῶν παρόντων συμπερασμάτων καὶ μὴ θεωρηθῶσι ταῦτα ὡς ἀντιφάσκοντα πρὸς ὅ,τι συνέβη εἰς ἄλλας τῆς Ἰταλίας Πολιτείας, δεόν νὰ ὑπομνήσωμεν ὅτι συμβαίνει εἰς τὰς ἐθνικὰς καὶ κοινωνικὰς ἐπιδράσεις ὅ,τι καὶ εἰς τὰς βιολογικὰς. Αἱ ἀφορμαὶ εὐρίσκονται πάντοτε συμπεριπελεγμέναι· οὕτως ὥστε ὅτε μὲν ὑπερισχύει ἡ μία, ὅτε δὲ ἡ ἄλλη· πολλάκις ὁμοῦ αἱ μὲν τίκτονται ἢ γονιμοποιῶνται ὑπὸ τῶν δὲ ἐπὶ παραδείγματος, ὁ πλοῦτος πηγάζει ἐκ τοῦ ἐμπορίου, τὸ δὲ ἐμπόριον ἐν μέρει προάγεται ἐκ τῆς ἐλευθερίας, ὁ δὲ πολιτισμὸς προάγεται ἐξ ἀμφοτέρων. Ἡ ἐλευθερία αὐξάνει τὰ μέσα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὰ

πλούτη, προστατεύουσα τὴν συναλλαγὴν. Διευκολύνουσα δὲ τὴν ἔλευσιν ἀλλοδαπῶν καταδιωκομένων ἀλλαχοῦ αὐξάνει τὰ νέα εἶδη τῆς βιομηχανίας καὶ τὴν διάδοσιν αὐτῶν, καθὰ εἶδομεν ἐν Βενετίᾳ ὡς πρὸς τὴν τυπογραφικὴν καὶ τὴν μεταξουργίαν, καὶ καθὰ συνέβη καὶ ἐν Φλαμανδίᾳ καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ ὡς πρὸς τὰς τέχνας τὰς μετενεχθείσας ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Οὐγενότων. Τὰ μέσα δὲ τοῦ πολιτισμοῦ αὐξάνουσι πάλιν ἐκ τοῦ ἐμπορίου, ἐκ τῆς εὐκολίας περὶ τὴν ἀπόκτησιν καὶ τὴν διάδοσιν γνώσεων ἐκ χωρῶν καὶ εἰς χώρας ἀπομεμακρυσμένας· καὶ ἐξ ὑπαμοιβῆς, τὸ ἐμπόριον διαδιδόμενον αὐξάνει τὸν πλοῦτον.

Πᾶσαι αὐταὶ αἱ αἰτίαι ἐνήργησαν ἀθροιστικῶς, μόνον δ' ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν δύναται νὰ προκύψῃ ἡ ἔννοια τῆς ἀληθοῦς πηγῆς τοῦ μεγαλείου τῆς Βενετίας, καθότι ἡ μὲν ἢ ἡ δὲ τῶν εἰρημένων αἰτιῶν μεμονωμένη παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, αἰτινες ὁμοῦ πολὺ ὀλιγώτερον εὐημέρησαν.

Οὕτω, χάριν λόγου, ἐν Νεαπόλει καὶ ἐτι μᾶλλον ἐν Καλαυρίᾳ, ἡ ἐθνικὴ μίξις μετὰ τῆς λογγοβαρδικῆς, τῆς γοθτικῆς, πρὸ πάντων δὲ μετὰ τῆς ἑλληνοβυζαντινῆς φυλῆς ἦτο τοσαύτη, ὥστε ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας οἱ νόμοι καὶ τὰ δημόσια βιβλία ἦσαν γεγραμμένα ἐλληνιστὶ (ἴδε Marincola: Inshiesta sulla Calabria). Τὸ κλίμα ἦτο ἄριστον, τῆς χώρας οὐσης λοφώδους καὶ παραθαλασσίου. Ἄλλ' ἐν Νεαπόλει ἡ μίξις δὲν ἐπῆλθε κατὰ τὸ στάδιον τῆς γενέσεως· ἡ ἐλευθερία ἐπεκράτησε κατὰ διαλείματα· τὸ ἐμπόριον αὐτῆς δὲν ἦτο μέγα, διὰ τοῦτο δὲν προήχθη ἡ χώρα εἰς ἀκμὴν εἰμὴ ὡς πρὸς τὰς μουσικὰς τέχνας καὶ τὰς φιλοσοφικὰς ιδέας.

Τὸ γεγονός παρατηρεῖται ἐτι κάλλιον ἐν Ραβέννῃ.

Ράβεννα. — Καὶ ἡ Ράβεννα ἐδέησεν ἐν ἀρχῇ νὰ παλαίσῃ κατὰ τῆς θαλάσσης, ὅπως καὶ ἡ Βενετία. Καὶ ἐν Ραβέννῃ ἐπῆλθε μίξις μετὰ πολλῶν ἄλλων φυλῶν. Ἦτο κατὰ πρῶτον ἀποικία θησαυρική, κατὰ Στράβωνα, ἔπειτα σαβινική, κατὰ Πλίνιον (Γ', 15), ἀκολουθῶν ῥωμαϊκῆ· τέλος ἐγένετο ἔδρα τῶν Γόθων ἀπὸ τοῦ 493 μέχρι τοῦ 553, κατόπιν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ 185 ἔτη καὶ τῶν Λογγοβαρδῶν ἐπὶ 31 ἔτη, ἕως ὅτου ὁ Καρολομάγνος ἐδωρήσατο αὐτὴν εἰς τὸν Πάπαν. Ἀκολουθῶν ἀνέπνευσε ἐπ' ὀλίγον ἀπολαύσασα τὸν ἐλεύθερον βίον, διοικουμένη μὲν παρ' ἀρχιεπισκόπων, ἀλλὰ συμπαρεδρευόντων καὶ τριῶν δημάρχων. Ἀπετέλει ἄρα εἶδος τι δημοκρατίας ἕως ὅτου ἀπὸ τοῦ 920 μέχρι τοῦ 1400 καὶ ἐπέκεινα ἐκυβερνήθη ἢ μᾶλλον κατεπίεσθη ὑπὸ τυράννων καὶ δουκῶν, οἱ οἱ Ὀνέστοι, οἱ Τραβερσάροι, οἱ Πολένται. Ὁ πλοῦτος δὲν ἔλειπε βεβαίως ἐξ αὐτῆς, οὔτε τὸ ἐμπόριον, ἀφοῦ ἐκείνητο τότε εὐρύτατον θαλάσσιον λιμὲνα. Οὐδὲ

καθυστέρησαν ἐν αὐτῇ οἱ ἀγῶνες, οὔτε ἡ πολυτέλεια, ἀφοῦ ἐχρημάτισεν ἡ πρωτεύουσα βερβάρων πλουτησάντων καθ' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν. Πλὴν πᾶσαι αἱ αἰτίαι αὐταὶ δὲν ἐνήργησαν συγχρόνως, οὔτε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς γεννήσεως, ὅθεν καὶ δὲν ἐπενήργησαν δραστηρίως νὰ μεγαλοουργήσωσιν ὅπως ἐν Βενετίᾳ. Προσθετέον ὅτι ἐν Βενετίᾳ ἢ μεθ' Ἑλλήνων μίξις, ἐπὶ παραδείγματος, ὑπῆρξε μετρία, ἐνῶ ἐν Ραβέννῃ ὑπῆρξε ὑπερβολικὴ. Ὅθεν οἱ ἐν αὐτῇ εἰσχωρήσαντες πολυάριθμοι Ἕλληνες εἰσῆγαγον μὲν καὶ πλοῦτον καὶ φιλοκαλίαν, ἀλλ' ἐνταυτῷ καὶ χυνότητα καὶ δουλοπρέπειαν. Πρὸς τούτοις δὲ σημειωτέον ὅτι βραχεῖα ὑπῆρξε ἡ περίοδος, ἐὰν ὄντως ὑπῆρξε ποτε τοιαύτη, τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας, ὅτι δὲ ὡς πρὸς τὸ ἐμπόριον, καθ' ἣν ἐποχὴν ἠδύνατο ν' ἀκμάσῃ, εὐρεν ἀντίζηλον τὴν Βενετίαν, ἥτις τὴν κατέβαλε καὶ τὴν ἐθανάτωσεν.

Ἀμάλφη. — Τὸ αὐτὸ ρητέον καὶ περὶ Ἀμάλφης. Καὶ αὐτὴ προήχθη μεγάλως κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα ἐν τῷ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἐμπορίῳ. Πλὴν ἐν αὐτῇ ἡ μίξις ἦτο μικρά, ἔσχε δὲ ἐλάχιστον χρόνον ἐλευθερίας, μόλις ἀπὸ τοῦ 940 μέχρι τοῦ 1005. Μόλις ἐπ' ὀλίγον ἠναγκάσθη νὰ παλαίσῃ πρὸς τοὺς Σαρακηνούς καὶ τοὺς Λογγοβαρδούς. Κεκτημένη δὲ θέσιν ἐξαιρετοῦ παρὰ τὴν θάλασσαν ἐπωφελεῖτο ἐξ αὐτῆς ἀκόπως. Διὰ τοῦτο δὲν ἀνέκτησε τὴν δραστηριότητα, ἐξ ἧς τοιαύτην ἠρύσθη εὐρωστίαν ἡ Βενετία ἀγωνιζομένη κατὰ τῆς θαλάσσης.

Γένοα. — Ἡ Γένοα ἔσχε ἀληθῶς χρόνους ἀπολιτίστου, ἀλλὰ λίαν βραχεῖας ἐλευθερίας πρὸ τῶν Ρωμαίων· ἀκολουθῶν ὑπεδουλώθη ὑπὸ τούτων καὶ τῶν Γόθων καὶ τῶν Φράγκων. Μόλις ἀπὸ τοῦ 950, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀπὸ τοῦ 1015 ἢ 1030 ἤρξισε νὰ ἔχῃ ποῖαν τινα ἀνεξαρτησίαν. Ἀπὸ τοῦ 950 μέχρι τοῦ 1100 ἀπέλαυσε ἐλευθεροῦ πολιτεύματος, διηρημένη εἰς φρατρίας, ἔχουσα δ' ἐπὶ κεφαλῆς ἕνα Ὑπατον, ὅμοιον πρὸς τὸν Δόγην τῆς Βενετίας. Τότε δὲ ἀκριβῶς ἤρξατο ἐν αὐτῇ ἡ ἄκρα εὐμερία καὶ οἱ πολεμικοὶ θριάμβοι, οἱ καταπνίξαντες τὴν ἐλευθερίαν ἐν τῇ γεννήσει αὐτῆς. Διότι οἱ τιμαριῶται ἀρχηγοὶ, οἱ ὀδηγήσαντες τὸν λαὸν αὐτῆς εἰς τοὺς ἐν Συρίᾳ καὶ Κορσικῇ θριάμβους, ἐπωφελήθησαν ἐξ αὐτῶν ὅπως ὑπερισχύσωσιν ἐν τῇ πόλει καὶ καταστῶσι κύριοι αὐτῆς· διότι αἱ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἀσίᾳ κατακτήσεις καὶ οἱ κατὰ τῶν Πισατῶν καὶ Βενετῶν πόλεμοι ἀπησχόλουν τὸν λαὸν ἀπὸ τῆν σκέψιν τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ἀντεπροσωπεύετο μὲν ἐκάστοτε ὁ λαὸς ὑπὸ τῶν **Ποισσιᾶ**, τῶν **Καπετάνων** καὶ τῶν **Ἀβάδων** τοῦ **Λαοῦ**, τέλος δὲ ὑπὸ τῶν **Δογῶν**, ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἤλλασον τὰ ὀνόματα, πάντοτε ἀπέμεινε δούλος τῶν εὐπατριδῶν, οἵτινες κατήντησαν ἐν τέλει νὰ σφετερισθῶσι καὶ αὐτὰ τὰ ἀξιώματα

τὰ ἰδρυθέντα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐλευθερίας καὶ μάλιστα νὰ προσκαλέσωσι τοὺς ξένους, ἥτοι ἐκ περιτροπῆς Ἑρρίκον τὸν Δ' τὸν αὐτοκράτορα, τὸν Ροβέρτον τῆς Νεαπόλεως, τὸν Βισκόντην καὶ τοὺς Σφόρτζα, τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας Κάρολον Ε' καὶ Λουδοβίκον ΙΒ', κατὰ τῶν ἑαυτῶν συντρόφων καὶ κατὰ τῶν τέως δεσποτῶν, οἵτινες ἤθελον νὰ τοὺς ἀπογυμνώσωσιν. Μὴ ἔχοντες δὲ κυβερνήσιν σταθεράν, δὲν ἠρύοντο κέρδος ἐπαρκές οὐδ' ἐκ τῶν κατακτήσεων. Τέλος ἡ κατακτῆσις καὶ ὁ πόλεμος καὶ ἐνταῦθα ἀπέσβεσαν τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ λαὸς ἦτο πάντοτε πρόθυμος ν' ἀκολουθήσῃ τὴν σημαίαν τοῦ πρώτου τυχόντος δημηγέρτου, ὅστις ἤθελον ὀμιλήσῃ αὐτῷ περὶ ἐλαττώσεως τῶν φόρων· ὅθεν δὲν ἀπέλαυσε πραγματικῆς ἐλευθερίας εἰμὴ ἐπὶ μίαν περίπου ἑκατονταετίαν. Ἄλλως τε καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεγίστης ἀκμῆς τῆς δημοκρατίας ὑπερίσχυε καὶ ἐκεῖ, ὅπως καὶ ἐν Πίση, τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα — ἀφοῦ εἰς τοὺς παλαιούς τῆς Γενεύης νόμους εὐρίσκομεν ἀναγεγραμμένην καὶ τὴν ἐπὶ δικαστηρίου μονομαχίαν. Ὅπως δ' ἐν Πίση, ὑπῆρχον καὶ ἐκεῖ τόσοι καταστατικοὶ νόμοι, ὅσοι ἦσαν καὶ τάξεις πολιτῶν. ¹

[Ἐπεται τὸ τέλος]

ΟΙ ΜΥΡΜΗΚΕΣ ²

[Κατὰ τὸ γερμανικὸν τοῦ Ἀβγούστου Φορέλ, καθηγητοῦ τῆς Ζωολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ζυρίχης].

Τὰ ἦθη ἄλλων εἰδῶν μυρμηκῶν ἐγνώρισεν ἤδη καὶ ὀρθῶς περιέγραψεν ὁ Σολωμών· οὗτοι ζῶσι κατὰ στίφη περὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Μεσογείου ἀπάσης, εἶναι δὲ ἡ ὑποδιαίρεσις τοῦ γένους *Messor*. Τὰ ζῶα ταῦτα κατασκευάζουσι μεγάλας κοιλότητας, περιλαμβάνουσιν ἐξ ὧν δύναται φυτῶν τοὺς σπόρους καὶ συσσωρεύουσιν αὐτοὺς εἰς τὰς ὑπογίους σιταποθήκας τῶν. Ἐκεῖ γνωρίζουσι νὰ ἐμποδίζωσι τὴν βλάστησιν ἀκριβῶς μέχρις ὅτου συμπερῆ αὐτοῖς, κατὰ δὲ τὴν στιγμήν τῆς ἀρχομένης βλαστῆσεως τρώγουσι τοὺς κόκκους καὶ δὴ κατὰ τε τὸ θέρος καὶ τὸν χειμῶνα, ἄτε μὴ ὑπαρχόντων χειμερινῶν ταμιευμάτων, ὡς ἐφράνει ὁ Σολωμών. Εἰς Τεξὰς ὑπάρχει πωγωνομυρμηκῆ, ὅστις δι' ἐκκριζώσεως ὄλων τῶν ἄλλων φυτῶν ἐν τοῖς περὶ τῆς φωλεᾶς του ἀφίνει νὰ βλαστήσῃ μίαν μόνην πύα (*Aristida oligantha*), ἐκ τῶν σπερμάτων τῆς ὁποίας διατρέφεται ὁ περίφημος γεωργικὸς μύρμηξ τοῦ *Lincecum*.

Ἄλλοι μύρμηκες (*myrmecocystus, hortus deorum* καὶ *melliger*) χρησιμοποιοῦσι μέρος τῶν ἐργατῶν ὡς ταμιευτικὰς χύτρας διὰ τὸν χει-

¹ Monum. histor. patrial, Leges I, 62.

² Τέλος· ἴδε σελ. 190.

μῶνα· οὗτοι ὑπερσιτίζονται ἐπὶ τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ἄλλων, ὥστε ὁ προστόμαχος ἢ πρόλοβός των ἀξάνει μέχρι μεγέθους βαγῶν σταφυλῆς καὶ ἐκτείνει ἀναλόγως τὸ ὀπισθογάστριον. Οἱ οὕτω καλούμενοι τροφοὶ μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ τρέξωσι, κρέμονται ὡς χύτραι προμηθειῶν διὰ τὴν κοινότητα. Τοιαῦτα εἶδη ζωῶν ἐν Μεξικῷ καὶ Τεξάς, ἐκσκάπτονται δὲ καὶ τρώγονται ἐκεῖ ὑπὸ τῶν παίδων.

Θαυμαστὴ εἶναι ἡ καλουμένη συμβίωσις μύρμηκός τινος τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς (*Azteca Mülleri*) μεθ' ἐνός δένδρου (*Cecropia Imbauba—Cecropia peltata*). Τὸ δένδρον εἶναι ἐσωτερικῶς κοίλον, παράγει δὲ ἐπὶ εἰδικῶν στρωματιῶν τῆς μασχάλης τῶν φύλλων τοῦ ὅπως ἰδιάζοντα, ἐπὶ ἄλλων Κεκροπιῶν μὴ παρουσιαζόμενα, ἀφθόνως λευκομακτούχα κοκκία (*Mulleria somatica*)· ὁ μύρμηξ ζῆ ἐν τῷ κοίλῳ χώρῳ τῆς Κεκροπίας, ἐνθα ἡ μήτηρ τῆς ἀποικίας διατρύπῃσα εἰσέρχεται εἰς τρόπον τινὰ ἰδιαιτέρως πρὸς τοῦτο ἠρμοσμένην λεπτοτέραν θέσιν· ἐν τῷ δένδρῳ εὐρίσκει ἡ *Azteca* κατοικίαν καὶ τροφήν ἐκ τῶν *Mulleri* σωμάτων· εἶναι ὅμως εἰς ἄκρον πολεμικῆς ὁ μύρμηξ οὗτος, ὅταν δὲ οἱ προηγουμένως μνημονευθέντες φυλλοτομῆς ἔρχονται εἰς τὴν Κεκροπίαν, ἀποκροῦνται ὑπὸ τῶν λυσσῶδων μύρμηκων, οἵτινες τοιοῦτοτρόπως ὑπερασπίζουσι τὰ δένδρα. Μεθ' ὁποίας μανίας οἱ μύρμηκες οὗτοι ὑπερασπίζουσι τὰ δένδρα των παρετήρησα ἐγὼ αὐτὸς πολλάκις ἐν Κολομβία· ἀλλ' ἡ καλουμένη συμβίωσις (*ἀμοιβαία ἐξάρτησις* τῆς ζωῆς τοῦ φυτοῦ καὶ τοῦ μύρμηκος) εἶναι τρόπον τινὰ χαλαρωτέρη, πάντως δὲ οὐχὶ τόσο ἀπόλυτος ὡς ἡ τοῦ μύρμηκος *Atta* καὶ τοῦ μύκητος αὐτοῦ· ὁ μύρμηξ οὗτος καὶ ὁ μύκης του (*rhizotes gongylophora*) εἶναι τόσο στενωδῶς ἐξηρητημένοι ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε οὔτε ὁ μύρμηξ οὔτε ὁ μύκης δύναται μόνος νὰ ζῆσθαι.

Αἱ φωλεαὶ τῶν μύρμηκων ἔχουσι τοὺς παρασίτους καὶ τὰ οἰκόσιτα ζῷα των, καθὼς αἱ κατοικίαι των ἀνθρώπων. Ἀκάρη τινὰ καὶ σκόληκες βασανίζουσι τοὺς μύρμηκας τιθέμενα τὰ ψά των εἰς τὰς νεοσιὰς αὐτῶν. Θαυμασιωτάτας σχέσεις ἔχουσι προσέτι κύνθηροι τινες, λεπίδια, ὀνίσκοι κ.λ.π. μετὰ τὰς μύρμηκας ἀποικίας· ἀποκαλοῦνται δὲ ξένοι, καίτοι συνήθως διὰ τοὺς μύρμηκας εἶναι μᾶλλον ἐπιθλαθεῖς ἢ χρησιμοὶ ἐνοικοί. Εἶναι ὑπὸ τῶν μύρμηκων ἀνεκτοί—ἢ καὶ ἀρεστοί μάλιστα—ἐνεκεν ἰδιαζούσης τινὸς ὀσμῆς ἢ εὐαρέστου ἐκκρίματος τῶν τριχῶν των, ὅπερ οἱ μύρμηκες λίαν περιπαθῶς λείχουσι. Ζῶσι τότε ἐν τῇ ἀποικίᾳ ὡς μέλη αὐτῆς καὶ ἀποκτῶσιν ἐξείς μύρμηκων. Σιτίζονται δὲ παρ' αὐτῶν τῶν μύρμηκων ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἢ καὶ ἀμοιβαίως διατρέφονται καὶ συνεννοῦνται μεταξύ των καὶ μετὰ τῶν μύρμηκων διὰ τῶν κεραίων.

Ἡ νεοσιὰ των πολλάκις σιτίζεται καὶ ἀνατρέφεται ὑπὸ τῶν μύρμηκων ὡς ἰδική των. Ἐγὼ πρῶτος παρετήρησα ἀκριβῶς τὴν σίτισιν, τὴν μεταφορὰν καὶ τὴν περιποίησιν τῶν νεοσιῶν τοῦ *μύρμηκοκαυθάρου* καὶ ἐθαύμασα πῶς οἱ μύρμηκες μεριμνῶσι περὶ τοῦ ἐνοικοῦ τούτου ὡς περὶ τῆς ἰδίας νεοσιᾶς, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ γνωρίζωσιν ὅτι αἱ νέες ἀνήκουσιν εἰς τὸν αὐτὸν κύνθηρον, ὅστις εἶναι καὶ ὁ ξένος τῶν μύρμηκων. Ἄλλοι ξένοι εἶναι κακοθέστατοι κλέπται εἰσδύοντες ἐντὸς τῶν φωλεῶν καὶ τρώγοντες τοὺς μύρμηκας καὶ τὰς νεοσιὰς των (*myrmedonia*) ἢ καταβροχθίζοντες τὰ σαρώματά των (*dinarda*). Ὁ διακεκριμένος βιολόγος *Wasmann* παρετήρησεν ὅτι κατὰ τὰς περιουσίας μίας ἀποικίας μύρμηκων εἰς νέαν φωλεάν ὀλόκληρος ἡ γενεὰ τῶν μικρῶν ξένων (κύνθηρων, ὀνίσκων, λεπιδίων) ἀκολουθεῖ τοὺς μύρμηκας εἰς τὴν νέαν ταύτην κατοικίαν βαδίζουσα ἐπὶ τὰ ἴχνη των διὰ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ὀσφρήσεως. Καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐπεβεβαίωσα τὴν παρατήρησιν ταύτην. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει καὶ εἰς τὸν μικρὸν στρογγύλον, εἰς τὰς φωλεὰς τοῦ μεγάλου καὶ μακροσκελοῦς μύρμηκος τῆς Ἀφρικῆς (*myrmecocystus megalocola*) ζῶντα ἐντομα (*Thoricus Foreli*), ἅτινα εἶναι πολὺ μικρὰ καὶ πολὺ βραδυκίνητα, ὅπως δυνήθωσιν ἀκολουθήσωσι τοὺς μύρμηκας. Ὁ ὑπ' ἐμοῦ οὗτος ἀνακαλυφθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ *Wasmann* κατόπιν κύνθηρος ὀνομασθεὶς ἀγκιστροῦται πάντοτε εἰς τὰς κεραίας τῶν μύρμηκων, μεθ' ὧν οὕτω συμμετακομίζεται· ἰδιάζουσα δὲ ἐντομὴ τῆς κεφαλῆς ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ περιβάλλῃ ὀλοσχερῶς διὰ τῶν σιαγόνων του τὰς κεραίας τοῦ μύρμηκος χωρὶς νὰ τὰς βλάψῃ.

Ἐπι μᾶλλον ἀξιοσημείωτοι ἢ αἱ τῶν ξένων τούτων εἰσὶν αἱ δουλικαὶ καὶ ξενικαὶ σχέσεις εἰδῶν τινῶν μύρμηκων πρὸς ἀλλήλους. Πρὸ πολλῶν ἐτῶν τυχαίως ἀνεκάλυφα πρῶτος ἐγὼ ὅτι τινὲς τῶν ἡμετέρων μύρμηκων (λ. χ. ἡ *formica rufa*, ὁ ἡμέτερος ἀσκημύρμηξ), οἵτινες συνήθως ζῶσι καθ' ἑαυτοὺς ἐπιμελῶς, εἰς σπανιωτάτας ἐξαιρέσεις—προφανῶς συνεπέα πολέμου, ἐν ᾧ ἀνεδείχθησαν νικηταί—ἐκλεπίζουσι τὰς χρυσαλλίδας ἄλλων ἀσθενεστέρων μύρμηκων (*formica fusca*), ἀνατρέφουσι καὶ εἴτα θεωροῦσιν ὡς μέλη τῆς κοινότητος. Τοιοῦτοτρόπως γεννῶνται συμμικτοὶ τινες ἀποικίαι, αἵτινες διὰ τὰ ἀκόλουθα πρὸ πολλοῦ γνωστὰ γεγονότα διαλευκαίνουσι τὴν ἱστορίαν τῆς γενέσεως, ἐν τῇ σειρᾷ τῶν προσπαθῶν. Ὁ *Δαρβίνος* εἶχε προῦποθέσθαι θεωρητικῶς τὸ εἶδος τούτου τῆς γενέσεως τοῦ δουλικῆς ἐμφύτου. Οἱ ἰσχυροὶ μύρμηκες (*formica sanguinea*) σχεδὸν πάντοτε, κατὰ *Γουίνιον*, *Γουίλιον* καὶ *Δ'Υγουστον* διοργανίζουσι ἀτάκτους ληστρικούς ἐκδρομὰς, καθ' ἃς πολιορκοῦσι τὴν φωλεάν τοῦ ἀσθενεστέρου (*formica fusca*) καὶ μετὰ σφο-

δρὸν ἀγῶνα ἐκδιώκουσι τοὺς κατοίκους, ἀρπάζουσι βίαν τοὺς νεοσιούς καὶ σύρουσιν αὐτοὺς οἰκᾶδε. Αἱ οὕτως ἀρπαγεῖσαι νέες καὶ χρυσαλλίδες ἐκλεπίζονται ἐντὸς τῶν φωλεῶν τῶν κατακτητῶν. Ἐκεῖ ὡς νὰ συναισθάνονται τὴν θέσιν των παρέχουσιν εἰς τοὺς ἀρπαγὰς των μεγίστας ὑπηρεσίας, ἂν καὶ εἶναι δὲ σχετικῶς ἐπιμελεῖς, διάγουσιν ἐν ταύταις ληστρικὸν βίον μᾶλλον ἄνετον καὶ ἥττον ἐπιχειρηματικὸν καὶ νοήμονα βιολογικὸν τύπον· ἀσχολοῦνται δὲ ὀλιγώτερον ἢ ἄλλα εἶδη εἰς τὰς καθημερινὰς ἐργασίας. Οἱ καλούμενοι δούλοι ἢ κάλλιον βοηθοὶ των μύρμηκες νομίζουσι ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὴν οἰκίαν των ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τοὺς ἐκ τῆς ἀρπαγῆς φωλεᾶς πραγματικῶς ποτε ἀδελφούς των δὲν ἀναγνωρίζουσι καὶ μεταχειρίζονται ὡς ἰσχυρούς. Ἀποδεικνύεται πειραματικῶς ὅτι ἡ ἀναγνωριστικὴ δύναμις τῶν μύρμηκων ἄρχεται μόνον ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἐκλείψιν τῆς χρυσαλλίδος, ὅταν ἡ μαλακὴ χιτίνη καθίσταται σκληροτέρα. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου συνήνωσα χρυσαλλίδας καὶ προσφάτους ἐκλεπισθέντας μύρμηκας διαφόρων εἰδῶν καὶ μεγεθῶν καὶ οὕτω παρήγαγον ἀνάμικτον ἀποικίαν.

Ὁ ἀμαζὼν μύρμηξ (*polyergus rufescens*) εὐδοκίμει κάλλιον ἐν τῇ δουλείᾳ· αἱ δίκην ἐγχειριδίου κυρταὶ σιαγόνες του εἶναι ἤδη ἄχρηστοι πρὸς ἐργασίαν. Ὡς μακεδονικὴ φάλαγξ ἐξορμᾷ ἐκ τῆς φωλεᾶς τῆς εἰς τοὺς ἡμετέρους λειμῶνας τὸ θέρος μετὰ μεσημβρίαν ἢ συνήθως 300 ἕως 1200 μύρμηκας ἀριθμοῦσα στρατιά· ἐν πυκνῇ ὁμάδῃ καὶ μετὰ βῆμα ταχὺ πορεύεται τὴν πρότερον ὑπὸ τινῶν ληστῶν ἀναγνωρισθεῖσαν ὁδὸν καὶ δύναται ἐντὸς ἡμισείας μέχρι μίας ὥρας νὰ διανύσῃ ἀπόστασιν ἐκ πενήντηντα ἕως ἑκατὸν μέτρων. Πολλάκις ἡ στρατιὰ χάνει τὴν ὁδὸν· ἢ μένει ἀναποφάσιτος μέχρι οὗ μύρμηκῆς τινος ἐπανεύρωσιν αὐτήν. Ἄλλ' ὅταν καταρθῶσιν φωλεάν ἀσθενεστέρου εἴδους, ἐφορμῶσι μετ' ἀπιστεύτου ταχύτητος εἰς τὰς εἰσόδους αὐτῆς καὶ διαρπάζουσι ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν ὀλόκληρον τὴν νεοσιάν των ἐξαίφνης καταληφθέντων ἀτυχῶν μύρμηκων, φορτωμένοι δὲ μετ' αὐτὴν τρέχουσιν αὐθις οἰκᾶδε καὶ βίπτουσιν ἀπλῶς τὴν λείαν των εἰς τοὺς ἐπικούρους των. Τὸ θέαμα τοιαύτης ληστρικής ἐκδρομῆς εἶναι βεβαίως τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον ζωολογικὸν φαινόμενον εἰς ὃ παρευρέθη. Παρετήρησα αὐτοὺς ἀθρόους καὶ συνέταξα στατιστικὰς περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ληστρικῶν ἐκδρομῶν, τῶν ληστοστρατιωτῶν καὶ τῶν διαρπαγεῖσων φωλεῶν. Ὁ ἀμαζὼν μύρμηξ ἐξαορτᾷ ὀλοσχερῶς ἐκ τῶν ἐπικούρων του, ὀλόκληρος δὲ ἡ νεοσιὰ του διατρέφεται καὶ περιθάλπεται ὑπ' ἐκείνων· ὁ ληστομύρμηξ μάλιστα δὲν δύναται ποσῶς νὰ φάγῃ μόνος, ἀλλ' ἀποθνήσκει ἐκ τῆς πείνης, με-

τὴν τὴν ἀφθονον τροφήν, ἣν ἔχει πλησίον του, εἰδὼν δὲν εἰσθιβάσθῃ αὐτὴ εἰς τὸ στόμα του ὑπὸ τῶν ἐπικούρων· δύναται βεβαίως νὰ καταπιῇ ὅταν τὸ στόμα του τυχαίως ἐμπέσῃ εἰς μέλι, ἀλλὰ τὸ ἐμφυτον τοῦ τρώγειν μόνος ἐξηφανίσθη δι' αὐτόν.

Τὸ μικρὸν γένος *στρογγυλόγναθος* δεικνύει πῶς ἐκ τοῦ ἐμφύτου πρὸς δουλαρπαγὴν γεννᾶται βαθμηδὸν ὁ παρασιτισμὸς. Τῷ 1871 ἀνεκάλυφα νέον εἶδος τοιοῦτου μύρμηκος (*strongylognathus huberi*) καὶ ἠδυνήθην διὰ πειράματος ἐπιτοπίως γενομένου νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οὗτος καθὼς καὶ ὁ πολυέργος (*polyergus*) δύναται νὰ ληστεύσῃ, τοῦθ' ὅπερ ἀδυνατεῖ πλέον νὰ πράξῃ ὁ συχνότερος καὶ μικρότερος *στρογγυλόγναθος* (*strongylognathus testaceus*). Τὸ μικρὸν καὶ ἀσθενὲς τοῦτο ζῷον, παρ' ᾧ ἡ πρὸς ἐργασίαν ἰκανότης διατελεῖ ἐν τῷ ἐξαφανίζεσθαι, δεικνύει κατὰ τὰς παρατηρήσεις μου μόνον γελοῖα ἴχνη τῆς πολεμικῆς τῶν ὁμοφύλων του. Ὁ *Wasmann* ἀπέδειξεν ὅτι ὁ γονιμοποιηθεὶς θῆλυς τοῦ μύρμηκος τούτου εἰσδύει εἰς τὴν φωλεάν ἄλλου εἴδους (*tetramorium caespitum*). Ἐκεῖ ἀπάγεται ὑπὸ τῶν ἐργατῶν πλησίον τῆς μητρὸς των καὶ παρ' αὐτῆς ζῆ. Αἰτία τις προκαλεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἀπὸ τοῦδε οἱ τετραμόριοι μόνον τὰς ἐργατικὰς νέες του εἴδους των ἀνατρέφουσιν, ἐνῶ καταστρέφουσι τοὺς ἄρρενας καὶ τοὺς θήλεις τῆς μητρὸς των, ἀντὶ τούτου ὅμως συνεκτρέφουσιν ὀλόκληρον τὴν μικρὰν νεοσιάν τῆς *στρογγυλόγναθου* μητρὸς, μόνον ἵσως διότι παρέχει ὀλιγώτερον κόπον καὶ ἐργασίαν.

Τέλος ὁ παρασιτισμὸς τοῦ ὅπως ἀνεργάτου καταστάντος μύρμηκος (*anergates atratules*) βγαίνει ἐπι περαιτέρω· ἐνταῦθα ὁ γονιμοποιηθεὶς θῆλυς παραλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἐτέρου εἴδους τῶν τετραμορίων (*tetramorium caespicum*), ὁπότε ἡ μήτηρ τῆς ἀποικίας τοῦ εἴδους τούτου κατ' ἀνεξήγητον τρόπον ἐξαφανίζεται. Ἐφ' ὅσον οἱ ὑπάρχοντες ἐργάται ζῶσιν, ὀλόκληρος ἡ νεοσιὰ τοῦ ἀνεργάτου θήλεος, δηλονότι μόνον πτερωτοὶ θήλεις καὶ ἄπτεροι ἄρρενες, περιθάλπεται καὶ διατρέφεται ὑπὸ τούτων. Οἱ τετραμόριοι ἐργάται ἐργάζονται μόνον διὰ τὸν παράσιτον.

Ἄλλος μύρμηξ (*formicoxenus nitidulus*, nyl) ζῆ ὡς μικρὸς ἀλλ' ἐπιμελής καὶ καρτερικὸς ξένος μεθ' ἀπάσης τῆς νεοσιᾶς του ἐν τοῖς μεσοχώροις τῶν φωλεῶν τοῦ ἀγριομύρμηκος. Ὁ βόρειος μύρμηξ (*tomagnathus silvestris*) εἰσδύεται τούναντίον ὡς κτηνώδης ἀκλήτος ξένος εἰς τὴν φωλεάν ἀσθενεστέρου μύρμηκος (*leptothorax acervorum*) καὶ ἐπιβάλλει εἰς τὰ ζῷα ταῦτα τὴν νεοσιάν του, ἐνῶ αὐτὸς οὗτος νοχελῶς καὶ ἀνέτως ὑπ' αὐτῶν περιθάλπεται.

Ἄλλος μύρμηξ, μικρὸς μὲν τὸ δέμας ἀλλὰ μαχητῆς (*solenopsis fugax*), ζῆ ἐντὸς τῶν

δωματίων και τῶν ὀχετῶν, οὗς αὐτὸς ἐσκιάπτει εἰς τὰ μεσοτοιχία τῶν φωλεῶν μεγαλύτερων μυρμηκῶν. Ζῆ ὁμῶς ἐκεῖ ὡς ἐχθρὸς, κλέπτης καὶ ληστής, εἰσδύων εἰς τὴν νεοσιάν τοῦ μεγαλύτερου εἶδους καὶ καταβροχθίζων αὐτήν. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου περὶ μυρμηκῶν δημοσιεύσεώς μου ἐν ἔτει 1869 ἀπεδείχθη ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ βίου διάγει μεγάλη ὁμάς ἰδίου εἶδους (τῶν solenopsis καὶ τῶν συγγενῶν γενῶν, οἶον aeromyrma, monomorium κ.λ.π.), ἅτινα πάντα παρουσιάζουσιν οὕτω μικροῦς, εἰς τὰ τοιχώματα τῶν φωλεῶν μεγαλύτερων εἰδῶν κεκρυμμένους ληστές.

Ἐν τῷ παναρχαίῳ δάσει τῆς Κολομβίας ἀνεκάλυψα τῷ 1896 νέαν μέχρι τοῦδε ἄγνωστονσχῆσιν δύο ἀποικιῶν, ἣν δύναται τις παραβίωσιν ν' ἀποκαλέσῃ. Μικρὸς δολιχοδέρους (dolichoderus) καὶ ἔτι μικρότερος κρεμαστογάστρω (cremastogaster), ἀμφότεροι βαθίως μέλανες καὶ στιλπνοί, ζῶσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ—οὐχὶ πάντοτε— πλησίον ἀλλήλων, κατοικοῦντες τὴν αὐτὴν ὑπό των ἰδίων προφανῶς ληστευθεῖσαν φωλεάν δενδροτερμίτου. Οἱ κοῖλοι χώροι καὶ αἱ διόδοι συγκοινωνοῦσιν ἐλευθέρως, κατοικοῦνται ὅμως ὑπὸ δύο εἰδῶν μυρμηκῶν ἀναμιξ ἔν κεκεῶνι, ὃν μόλις δύναται νὰ διευκρινήσῃ ὁ ἀνθρώπινος ὀφθαλμὸς, καὶ ἐν τούτοις εἶναι βεβαιότατον ὅτι τὰ δύο εἶδη δὲν συναναμίγνυνται· ἕκαστον κατοικεῖ ὠρισμένα δωματία καὶ διόδους, ἐπιμελούμενον μόνον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ νεοσιάν με ὅλην τὴν ἐλευθέρην ἐπικοινωνίαν. Πάντοτε παρ' αὐτοῖς ἐπικρατεῖ εἰρήνη, οὐδέποτε πόλεμος. Κατὰ κοινὰς τάξεις ἐγκαταλείπουσιν ἀμφότερα τὰ εἶδη τὴν φωλεάν ὅπως ζητήσωσι τροφήν ἐπὶ φυτῶν καὶ δένδρων, ἀλλὰ μόνον μέχρι τῶν σημείων, καθ' ἃ οἱ τελικοὶ σκοποὶ ἀπομακρύνονται ἀλλήλων· εἶτα ἀχωρίζονται, ἐκάστου εἶδους μεταβαίνοντες πρὸς τὸν εἰδικὸν σκοπὸν τοῦ· εἶναι λοιπὸν εἰρηγική γειτνίασις ἄνευ ἀναμιξέως. Τὴν μὲν ξενικὴνσχῆσιν θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀνομάσῃ «ξενοβίωσιν», τὴν δὲ τῶν ἐπικούρων μυρμηκῶν «βοηθοβίωσιν». Αἱ ἐκφράσεις αὗται θὰ ἤρμοζον οὐ μόνον διὰ τοὺς μύρμηκας ἀλλὰ καὶ δι' ὁμολόγους σχέσεις ἄλλων ζῴων.

Ἐκτὸς τῶν μνημονευθειῶν ληστικῶν ἐκδρομῶν καὶ ἄλλων σχέσεων πολεμοῦσιν αἱ ἀποικίαι τῶν μυρμηκῶν καὶ μάλιστα αἱ τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χάριν τῶν τροφοφόρων πηγῶν. Ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι νομιζομεν ἐνυτοῦς ὡς τοὺς κυρίους τοῦ κόσμου. Αὐτὸ τοῦτο προφανῶς πράττουσι καὶ οἱ μύρμηκες ἐν τῷ μικρῷ κόσμῳ των, διότι πᾶσα ἀποικία κέντηται περιοχὴν τινὰ περὶ τῆς φωλεᾶς ὡς ἰδιοκτησίαν τῆς. Ἡ περιοχὴ αὕτη περιλαμβάνει δένδρα, φυτὰ καὶ ἔδαφος· ὅστις πατήσῃ τὸν πόδα ἐκεῖ, προσβάλλεται καὶ, ὅταν εἶναι δυνατόν, καταστρέφεται. Τιοιουτοτρό-

πως γεννῶνται οἱ πόλεμοι μεταξὺ γειτονικῶν ἀποικιῶν, πόλεμοι, οἵτινες πολλάκις προβαίνουνσι μέχρις ἐξαφανίσεως τῆς ἀσθενεστερας μερίδος. Ἀποφασιστικὰ τῆς νίκης μέσα εἶναι πρὸ πάντων ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ θάρρος τῶν ἐμπολέμων ἢ καὶ ὄπλα τινά, οἶον κέντρα, δηλητηριώδης τις κύστις, σωματικὴ σκληρότης, ταχύτης, ῥητινώδεις ἐκκρίσεις τῶν ἀδένων τοῦ πρακτοῦ, δι' ὧν ἀπορραίνουσιν, ἢ καὶ πολεμικὰ τινα τεχνάσματα, καθὼς λ. χ. παρὰ τῷ πολυέργῳ ἢ διάτρησι τοῦ ἐγκεφάλου τοῦ ἐχθροῦ, παρ' ἄλλῳ εἶδει τῆ (formica exsecta) ἢ ἀπόπρισις τοῦ τραχήλου καὶ τὰ παρόμοια. Τὰ μικρότερα εἶδη συλλαμβάνουσι συνήθως τὰ σκέλη τῶν μεγαλύτερων, συγκρατοῦσιν αὐτὰ στερεῶς καὶ ἐπὶ τέλους φονεύουσι διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν νυγμάτων ἢ τῶν δηγμάτων των, ἐνῶ οἱ μεγάλοι κατακόπτουσιν ἢ συνθλίβουσιν τοὺς μικροὺς διὰ τῶν σιαγόνων. Σχηματίζονται δὲ ὀλόκληροι ἀλύσεις πολεμιστῶν, ἐξ ὧν πολλάκις ὀλίγοι ἐπιζῶσι μετὰ τὸν ἀγῶνα· ὁ νικητὴς βραδέως κερδίζει ἔδαφος μέχρις οὗ ὁ ἐχθρὸς εἴτε φεύγει, ἢ ἐπὶ τέλους περικυκλοῦται ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ φωλεᾷ, ἐκδιώκεται ἢ ἐξολοθρεύεται ὀλοσχερῶς μετὰ τῆς νεοσιᾶς του. Ἐκτὸς τῶν μεγάλων τούτων πολέμων, οἵτινες διακοῦσι πολλάκις ἡμέρας καὶ ἑβδομάδας, λαμβάνουσι χώραν ἀναριθμητοῦ συμπλοκαὶ ὁμῶρον στιφῶν κυρίως πρὸς ἀπόκτησιν φυλλοφθειρῶν.

Οὐ μόνον τὸν φόνον καὶ τὸν πόλεμον καταπαύουσιν, ἀλλὰ καὶ εἰρήνην συνομολογοῦσιν οἱ μύρμηκες. Τοῦτο δὲ προέρχεται ὄχι μόνον ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι δύο ἐξαντληθεῖσαι ἀποικίαι πολλάκις παραιτοῦνται τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' εἰς σπανίας περιπτώσεις καὶ συμμαχοῦσι καὶ συγχανεῦνται. Ἐγὼ προκάλεσα τοῦτο πειραματικῶς προσαναμιξὰς ἐκ διαφόρων ἀποικιῶν τοῦ δασομύρμηκος μείζονα τμήματα φωλεᾶς μετὰ τῶν κατοίκων τῆς, ἢ τοῦλάχιστον τοσθετήσας πλησίον ἀλλήλων, ἀλλ' εἰς τὸ πᾶν ζένον, ἐνθα ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ κτίσωσι νέαν φωλεάν. Ἡ χρεῖα καὶ ἡ εὐκαιρία, ἡ κοινὴ ἀνάγκη τροφῆς καὶ κατοικίας ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ παραιτηθῶσι τῆς φιλομαχίας. Κατόπιν ἀσημάντων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπειλῶν, σκωμμάτων καὶ ἀσθενῶν πρὸς μάχην ἀποπειρῶν ἤρχισαν οἱ μύρμηκες κοινῇ νὰ ἐργάζονται σχηματίσαντες μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ἢ δύο ἡμερῶν μίαν μόνην ὁμοσοῦσαν ἀποικίαν. Ἄλλ' ἐὰν φέρῃ τις πλησίον ἐτέρας φωλεᾶς κατοίκους τινὰς ἄλλης ἀποικίας, αὕτη τρέπεται εἰς φυγὴν καὶ ἐξολοθρεύεται.

Συνανέμιξά ποτε ἐντὸς σάκκου τοὺς κατοίκους δύο ἀποικιῶν διαφόρων λίαν πολεμικῶν εἰδῶν (formica sanguinea καὶ pratensis), ἀφήσας νὰ παλαίσωσι ἐπὶ μίαν ὥραν ὅπως συνενώσω αὐτοὺς κατόπιν διὰ τεχνητῆς ὑλοφωλεᾶς. Μαχόμενοι καὶ παλαιότες ἐφθασαν ἐν ἐξερθεσμῶ καὶ

τελείᾳ συγχύσει εἰς τὴν ὑαλίνην φωλεάν, ἐνθα ἔφεραν τὰ βομβυκία των. Ἄλλ' ἡ ἀνάγκη κατέπαυσε βαθμηδὸν τὸν ἀγῶνα. Κατ' ἄλλας ἡμέρας εἶχον φονεῦθῃ ἑκατοντάδες τινές, οἱ ἐπιζῶντες ὅμως ἤρχισαν—εἰ καὶ δυσπίστως καὶ ἀπειλητικῶς— νὰ συνεργάζωνται. Τινὲς παρέμειναν μακρότερον χρόνον φιλέριδες. Μετὰ πέντε ἡμέρας ἢ συμμαχία ἦτο τελεία. Μετὰ δέκα ἡμέρας ἀφήκα αὐτοὺς ἐλευθέρους ἐν τινι λειμῶνι, ἐνθα ἐκτίσαν κοινὴν φωλεάν καὶ ἔζων τοῦ λοιποῦ ἐν φιλίᾳ ἀδιαταράκτῳ. Ἄλλ' ἐνῶ ἔφερα ἐκ τῆς ἀρχικῆς φωλεᾶς τῶν λειμωνίων (pratensis) τινὰς πρὸς τοὺς νέους συμμάχους, οἱ νεήλυδες ἐγένοντο φιλικῶς ἀποδεκτοὶ παρὰ τῶν ἄλλοτε ἀδελφῶν, ἐνῶ παρὰ τῶν αἰμοχρῶν (sanguinea) προσεβλήθησαν μανιωδῶς, ἐκακοποιήθησαν καὶ ἐν μέρει ἐφονεύθησαν. Ἡ περίπτωσις αὕτη εἶναι λίαν διδακτικὴ δεικνύουσα ὅτι οἱ αἰμοχροὶ μόνον μετὰ ὠρισμένης μερίδος τῶν λειμωνίων εἶχον συνάψει φιλίαν.

Τὸ ἔμφυτον αἶσθημα τοῦ καθήκοντος τῶν ἐργατῶν ἀπέδειξα ὡς ἐξῆς: ἐν μέτρον μακρὰν τῆς φωλεᾶς τῶν λειμωνίων ἐτοποθέτησα μέγα μέρος ξένης ἀποικίας, ἧς εὐθὺς προσβληθείσης ἔλαβε χώραν μεγάλη μάχη, ἧτις ὀλίγας ὥρας διακίεσασα ἔσχεν ὡς συνέπειαν χιλιάδας νεκρῶν. Καθ' ἣν στιγμὴν οἱ κάτοικοι τῆς φωλεᾶς ἐξώρμων πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ οἴκου των, ἔχυσαν μέλι ἐγγύτατα τῶν πρὸς μάχην σπευδόντων κατοίκων. Ὑπὸ τὰς συνήθεις περιστάσεις τὸ μέλι θὰ ἐμελανοῦτο πάραυτα ἐκ τοῦ πλήθους τῶν μυρμηκῶν, ἀλλ' οἱ διερχόμενοι ἐργάται ἀπεμύζων ἐξ αὐτοῦ ἐπὶ ἐν ἢ ἐπὶ τινὰ δευτερόλεπτα μόνον, δὲν ἐδοκίμαζον περισσώτερον σπευδόντες πρὸς τὴν μάχην—συνήθως πρὸς τὸν θάνατον—, ἐνῶ παρὰ τοῖς μύρμηξιν οὕτε ποινικόν, οὕτε στρατιωτικόν δικαίον ὑπάρχει· ὁ βουλόμενος νὰ φανῇ ἄνανδρος ἢ ἐγωῖστές δύναται νὰ τὸ πράξῃ ἀνενοχλήτως. Ἄλλ' ὁ μύρμηξ δὲν θέλει νὰ εἶναι ἀντικοινωνιστής,—ἐν τούτῳ δὲ κεῖται τὸ μυστήριον τοῦ κοινωνισμοῦ του. Ἐν τῷ ἀγῶνι τῶν ἀτομικῶν κατὰ τῶν κοινωνικῶν ἐμφύτων ὑπερισχύουσι συνήθως τὰ τελευταῖα. Ὑπάρχουσι πάντοτε βραχεῖς διασταγμοὶ λίαν διδακτικοὶ καὶ ἄξιοι παρατηρήσεως.

Τὸ κράτος τῶν μυρμηκῶν, ὡς ἦδη ἐλέχθη, πραγματοποιεῖ τὸ ἀγνώτερον ἰδεῶδες τῶν νεωτέρων ἡμῶν ἀναρχικῶν. Οὐδεμία κυβέρνησις, οὐδεὶς βασιλεὺς, οὐδεὶς νόμος, οὐδεμία γραφειοκρατία, οὐδεμία ἐξουσία. Οὐδεὶς ἄρχει, οὐδεὶς ὑπακούει. Καὶ αὐτοὶ οἱ καλούμενοι ἄστυλοι εἶναι ἐντελῶς ἐλεύθεροι καὶ ἐργάζονται οἰκισθελῶς καὶ ὁρμηφύτως. Ἀπόλυτος ἄρα ἐλευθερία παρ' ἀπολύτῳ ἀλληλεγγύῃ. Καὶ ἐὰν ἐργάτης τις θέλῃ νὰ φυγοπινήσῃ, περιθάλλεται οὐχ ἤττον (τὸ τοιοῦτον παρατηρεῖται παρὰ τῷ ἀμαζόνι, ὅστις τελείως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῶν καλουμένων δούλων του).

Ἄλλ' ἡ φυγοπνία αὕτη δὲν παρουσιάζεται εἰμὴ ἐπὶ τῶν δούλων καὶ τῶν παρασίτων μυρμηκῶν. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἐπικράτησις, οὔτε κόμματα, οὔτε ἐμφύλιοι πόλεμοι, οὔτε ἐγκλήματα, τοῦλάχιστον σχεδὸν οὐδέποτε (οὔτε βεβαίως οἰκονομαποποσία)· τὸ πολὺ ἐνίστη ἀτομικαὶ διενέσεις, αἵτινες βραχυτάτον χρόνον διακοῦσαι εἶναι ἀσημαντοί. Καὶ ἐν τούτοις ἐπικρατεῖ ἐκεῖ ἡ μεγαλοπρεπεστερά τάξις, ἀξιοθαύμαστος μάλιστα ἐπιδεξιότης ὅπως ἐν τῇ χειρίστῃ συγχύσει τῶν πραγμάτων ἀποκαταστή ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἡ τάξις δι' ἀκαμάτου ὁμοιοητικῆς ἐργασίας· οὕτω λ. χ. ἐὰν τις κτηνωδῶς καταστρέψῃ φωλεάν μυρμηκῶν, τοὺς δὲ κατοίκους ἐντιθέμενος ἐντὸς σάκκου ρίψῃ εἰς ὄλως ἄγνωστον αὐτοῖς χώραν, θέλει ἴδει ὅτι οὗτοι ταχέως συναθροίζουσι τὴν νεοσιάν των, εὐρίσκουσι τόπον ἀναπαύσεως, πολεμοῦσι τοὺς ἐχθροὺς καὶ κτίζουσι τὴν φωλεάν.

Τὰ θαυμάσια καὶ πολυποίκιλα κοινωνικὰ ἔμφυτα τῶν μυρμηκῶν προκάλεσαν πολλὰ ὅλως πεπλανημένας γνώμας καὶ ἤγαγον εἰς ἀνθρωποποίησιν τινὰ τῆς ψυχῆς αὐτῶν. Ὑπάρχουσι πράγματι ἀναλογίαι καὶ σχέσεις ἀρεταὶ μεταξὺ κοινωνίας μυρμηκῶν καὶ ἀνθρώπων: δουλεία, κτηνοτροφία, κηπουρικὴ, πόλεμος καὶ συμμαχία. Ταῦτα εἶναι φαινόμενα συμπτώσεως, ὧν ἡ πολυπλοκὸς συνάφεια εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις προκαλεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος ζώντων ἐγκεφάλων. Ἡ κυρία διαφορὰ ἔγκειται τουναντίον εἰς τὸν κληρονομικὸν αὐτοματισμὸν τοῦ ὁρμηφύτου τοῦ μύρμηκος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑπερβάλλουσαν δημιουργικότητα τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγκεφάλου. Ἄλλ' ἐρωτᾶ τις, πῶς συμβαίνει τὸ ἐξῆς: ἐγκέφαλος μύρμηκος μεγέθους κεφαλῆς καρφοβελόνης (ἡ θαυμασιωτάτη ἀτομικὴ οὐσία, ὡς ἀπεκάλει αὐτὸν ὁ Δαρβίνος) νὰ φαίνεται ἐκτελῶν τόσον πολὺπλοκα πράγματα ὡς ὁ 2 1/2 ἕως 3 1/4 λίτρας βάρους ἔχων ἀνθρώπινος ἐγκέφαλος. Ἄλλ' ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ ἐπισκοπήσωμεν τὴν ὀπισθίαν ὄψιν τοῦ πράγματος, δηλονότι τὸν ὑπερβάλλοντα περιορισμὸν ἐνός μύρμηκος κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν πράξεώς τινος, ἧτις δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ κληρονομικοῦ αὐτοῦ ἐμφύ-

¹ Μίαν περίπτωσιν ἐξαιρέσεως βεβαίως περιέγραφα ἐν τῇ πραγματείᾳ μου «ὁ μύρμηξ τῆς Ἑλβετίας». Συμμιγῆς ἀποικία ἀμαζόνος ἐταλαιπωρήθη ἕνεκα μακρῆς ξηρασίας ἐξ ἐλλείψεως τροφῆς. Εἰδὼν τινὰς τῶν ἀμαζόνων ἐπαίτουστας τροφήν παρ' ἐπικούρων (δούλων) νὰ ἐξορρίζωνται, νὰ δάκνωσι τοὺς «κυρίους» των καὶ ἐπὶ τέλους ὅσον τὸ δυνατόν μακρὰν ἀποκομίζοντες νὰ ρίπτωσιν αὐτοὺς. Οἱ σκληροὶ ἀμαζόνες τὰ πάντα ἠνείχοντο, ἀλλ' ἐπανήρχοντο πάντοτε οἰκαδε. Ἀπηυδῆως ἐκ τῆς Σισυφείου ταύτης ἐργασίας ἐπικούρους τις, ἤρξατο νὰ δάκνη ἀμαζόνα ἐπὶ τοσούτον, ὥστε οὗτος ἀπώλεσε τὴν ὑπομονήν, διέτρησε τὸν ἐγκέφαλον τοῦ δούλου καὶ τὸν ἐφόνευσε. Τὸ γεγονός τοῦτο ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ διασήμεου ἀνθρωπολόγου Λαμβρόζου θεωρηθὲν ὡς μυρμηκικὸν κακούργημα.

του. Βλέπομεν τὸν τόσον πολυπλόκως ληστεύοντα ἀμαζόνα πλησίον ἀφθόου τροφῆς λιμώτοντα, διότι δὲν ἔχει πλέον τὸ ἐμφυτον τοῦ τρώγειν μόνος. Ἐκαστον εἶδος ἔχει τὰς ἰδιαζούσας τέχνας του, ἀλλὰ μόνον αὐτάς, οὐδέποτε δ' ἐφευρίσκει ἕτερον τι. Βεβαίως ὁ μύρμηξ γνωρίζει τρόπον τινὰ καὶ κάλλιον ἢ ἄλλα ἕντομα νὰ προσοικειωθῇ εἰς νέας περιστάσεις, διότι ὁ ἐγκέφαλος του εἶναι κατὰ τι μεγαλιότερος, ἀλλ' ἐν μέτρῳ λίαν περιορισμένῳ. Ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ὁ μύρμηξ, πλὴν γνώσεώς τινος τοῦ τόπου καὶ τῆς ἰκανότητος νὰ διακρίνη ἄλλους μύρμηκας, οὐδὲν ἄλλο σχεδὸν μαθαίνει· γνωρίζει μικρὸν μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς χρυσαλλίδος ἐκλείψισιν τοῦ ἐμφύτους καὶ κληρονομικῶς πᾶν ὅ,τι καὶ βραδύτερον γνωρίζει, ἐνῶ τὰ θηλαστικά καὶ τὰ πτηνὰ πολλὰ δύνανται νὰ μάθωσιν. Ἐκ τούτου ἐπιτεταί ὅτι τοιαῦτα πνευματικά, τουτέστιν ἐγκεφαλικά ἐνέργεια, αἰτινες μονομερῶς πολυπλοκοὶ οὔσαι, ἐν τῷ συνόλῳ μηχανισμῶ των πρόκεινται σταθεραὶ καὶ κληρονομικαὶ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, ἀπαιτοῦσιν ὀλιγώτερα ἐγκεφαλικά στοιχεία ἢ ἡ ἰκανότης τοῦ ατομικῶς μαθαίνειν, τοῦ συνδυάζειν, τοῦ προσαρμόζεσθαι, τοῦ ἐνασκαεῖν νέας λειτουργίας καὶ τοῦ γίγνεσθαι ταῦτας διὰ τῆς ἀσκήσεως αὐτομάτους. Ἡ ἰκανότης αὕτη, ἣν δύνανται τις νὰ ὀνομάσῃ πλαστικὴν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν αὐτοματισμὸν τοῦ ἐμφύτου, διακρίνει πρὸ πάντων τὸν ἀνθρώπινον ἐγκέφαλον, μολοντί καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ σκεπτόμεθα, αἰσθανόμεθα καὶ ἐνεργοῦμεν πολλῶ μᾶλλον κληρονομικῶς ἢ ὅσον νομίζομεν. Καὶ ὁμως δὲν ὑπάρχει ἰδιάζουσα ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ ἐμφύτου καὶ τῆς πλαστικότητος τοῦ λογικοῦ. Ὑπάρχουσι πολλῶ μᾶλλον χιλιάδες μεταβάσεις, καθὼς ἰδιαζόντως αἱ καλούμεναι κληρονομικαὶ ἰδιοφυαί, αἰτινες παριστώσιν ἐν σπέρματι ὑπάρχοντα, ἀλλ' οὐχὶ τελείως ἀναπτυχθέντα ἔμφυτα, καὶ διακρίνουσι λ. χ. ἕνα Μόζαρτ ἢ ἕνα Κοζάλοσκην, οἵτινες ἐκ παιδῶν ἤδη κατέστησαν ἔξοχοι μουσικοί, ἀπὸ ἄμουσον ἀνθρώπων, ὃν μάτην καταπονοῦσιν ἐπὶ μακρὰ ἔτη οἱ διδάσκαλοι.

Ἄρα τὰ μετὰ πολυπλόκων καὶ ὑψηλῶν ἐμφύτων ζῶα δὲν εἶναι ποσῶς ἡλιθιώτερα ἐκείνων, ἅτινα ἔχουσι ταπεινὰ ἔμφυτα. Πρόκειται μόνον περὶ δύο διαφόρων τρόπων ἐγκεφαλικῆς ἐνεργείας, αἰτινες χωροῦσι παραλλήλως εἰς διάφορον ὕψος χωρὶς ν' ἀποκλειώνται ἀμοιβαίως. Διδάσκει ἡμᾶς πρὸς τούτοις ἡ πολιτεία τῶν μυρμηκῶν ὅτι ἡ κοινωνικὴ πολιτεία τῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται νὰ κανονισθῇ κατὰ τὸ πρότυπον ἐκείνων· ὁ ἀνθρώπος ἔχει ὡς πρὸς τοῦτο πολὺ ὀλίγον καὶ παραπολύ. Ἐλλείπει αὐτῷ ὁ ἐργάτης, ὁ κοινωνικὸς προστόμαχος καὶ πρὸ πάντων τὸ ὑψηλὸν κοινωνικὸν ἐμφυτον τοῦ μύρμηκος, ὅστις ἄνευ οὐδεμιᾶς βίας νόμου ἐργάζεται προθυμότερον διὰ τὴν κοινότητα ἢ δι' ἑαυτὸν. Ὁ ἀνθρώπος δύνα-

ται ἐν τῷ ἰσχυρῷ ἐγκεφάλῳ του νὰ δεχθῇ κόσμον πλαστικῶν παραστάσεων, νὰ κατεργασθῇ καὶ συνδυάσῃ αὐτάς, τοῦθ' ὅπερ ὁ μικρὸς μύρμηξ ἐν τῷ αὐτομάτως μονομερεῖ εἰ καὶ ἐξόχως λεπτοφυεῖ καὶ ἐκπεπονημένῳ ἐγκεφαλιδίῳ του δὲν δύναται νὰ πράξῃ. Ὁ μεγαλοπρεπῶς ἀνεπτυγμένος ἀνθρώπινος ἐγκέφαλος περιέχει ἀπειρίαν πλαστικῶν καὶ ἀναπτύξεως ἐπιδεικτικῶν δυνάμεων ὡς φυσικὰ δῶρα, ἅτινα βεβαίως εἶνε συνηνωμένα μεθ' ὑπερβαλλόντως ἰσχυρῶν, κληρονομικῶν καὶ φιλαύτων ἐμφύτων ἀρπακτικῶν ζῴων καὶ μετὰ παραφόρων ὄσμων, ἀλλ' ἐπηρεάζονται λίαν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς καὶ τῆς προσοικειώσεως· ὁ ἀνθρώπος καὶ ὁ ἐγκέφαλός του δὲν περιορίζονται εἰς ἐν μόνον περιληπτικὸν ἢ ἀναρχικὸν δόγμα, καθότι ἰσχυρὰ ἐλατήρια φέρουσιν αὐτὸν βίᾳ εἰς ὑψηλοτέραν μὴ ἐκ τῶν προτέρων ὀριζομένην ἐξέλιξιν. Δυνάμεθα πάντοτε, ἰδίως διὰ τῆς ἱστορίας, τῆς ἐθνολογίας, τῆς ψυχιστρικῆς, τῆς ψυχολογίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζῴων, ἐν συνδυασμῶ μετὰ τῆς ἀνατομίας καὶ φιλολογίας τοῦ ἐγκεφάλου νὰ ἀναγνωρίσωμεν τρόπον τινὰ τοὺς νόμους τῆς ψυχικῆς ἐκείνης ἐξελίξεως καὶ ἀρνητικῶς τοῦλάχιστον νὰ ἄρωμεν ἐκ τοῦ μέσου πᾶν ὅ,τι διαταράσσει καὶ ἐμποδίζει αὐτήν, οἷον τὴν χρῆσιν τῶν οἰνοπνευμάτων, τοῦ οἴνου καὶ ἄλλων ἐκφυλιστικῶν αἰτιῶν, νὰ προσπαθῶμεν δὲ θετικῶς νὰ πολλαπλασιάσωμεν τὰ ἰκανὰ σπέρματα ἀναλώμασι τῶν ἀνικάνων. Δυστυχῶς κατὰ τῆς ὑψηλοτέρας γνωστικῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ ἀνθρώπου ἀντενεργεῖ, ὡς γνωστὸν, ἀδιαιεπτῶς ἡ μικρόνοια τῆς προλήψεως, ὥστε ἡ νίκη τῆς ἀληθείας δὲν εἶναι εὐκόλος.

Μεθ' ὅλην τὴν διαφορὰν τοῦ ὄργανισμοῦ καὶ τοῦ μεγέθους των ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου, μεθ' ὅλην τὴν σχετικῶς ταπεινοτέραν θέσιν των ἐν τῇ ζωολογικῇ τάξει, οἱ μύρμηκες ἐν τῇ κοινωνικῇ βιολογίᾳ καὶ ψυχολογίᾳ των εἶνε λίαν πολῦτιμον καὶ ἐνδιαφέρον ἀντικείμενον παραλληλισμοῦ τοῦ ζῶντος φυσικοῦ κόσμου διὰ τε τὰς κοινωνικὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχολογίαν ἰδίως. Δεικνύουσι πῶς αἱ αἰώνιοι, αἱ θεῖαι φυσικαὶ δυνάμεις τῶν τε ζῴων ὄντων καθὼς καὶ τῶν πρὸς ἄλληλα σχέσεών των, αἰτινες ὡς φυσικοχημικαὶ δυνάμεις τῆς ἀνοργάνου φύσεως χαρακτηρίζονται, δύνανται νὰ παραγάγωσιν ὁμοίαι ἢ παρεμφερῆ φαινόμενα δι' ὅλους διαφόρων τρόπων. Οἱ μύρμηκες ὁμως μετέρχονται τὴν δουλείαν, τὴν κτηγετροφίαν καὶ τὴν κηπουρικὴν πολὺ πρὶν ἢ ἐμφανισθῶσιν οἱ ἀνθρώποι ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλ' οἱ μύρμηκες ἀπέκτησαν τὰς τέχνας ταύτας ἐν τῇ παρόδῳ ἀναριθμητῶν ἐτῶν λίαν πιθανῶς διὰ τῆς ἐπιλογῆς αὐτομάτως τῆ βοηθεία κληρονομικῶν συνδυασμῶν, χωρὶς μάλιστα ὁ μύρμηξ ατομικῶς νὰ παρατηρήσῃ τὴν σκοπιμότητα τοῦ πράγματος. Ὁ ἀνθρώπος ἀπ' ἐναντίας ἐφευρί-

σκει ατομικῶς τῇ βοηθείᾳ ἀπειραριθμῶν πλαστικῶν καὶ διεγερτικῶν συνδυασμῶν τοῦ ἰσχυροῦ ἐγκεφάλου του καὶ δὴ ἐφευρίσκει συχνότατα ατομικῶς πράγματα, τὰ ὅποια ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ὑπὸ ἄλλων φυσικῶν δυνάμεων ἢ ζῴων ὄντων πρὸ αὐτοῦ ἐπετελέσθησαν. Εἰς τα ῥητὰ τοῦ Σολωμῶντος β6 κ.λ. ἀναγινώσκειται· «Ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὦ ὄκνηρέ, καὶ ζήλωσον ἰδὼν τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ γενοῦ ἐκείνου σοφώτερος· ἐκείνῳ γὰρ γεωργίῳ μὴ ὑπάρχοντος, μηδὲ τὸν ἀναγκάζοντα ἔχων, μηδὲ ὑπὸ δεσπότην ὄν, ἐτοιμάζεται θέρους τὴν τροφήν, πολλὴν τε ἐν τῷ ἀμνητῷ ποιεῖται τὴν παράθεσιν». Ἐγὼ προστίθημι· ὁ μύρμηξ δίδει εἰς τὸν ἀνθρώπον κοινωνικὰ μαθήματα τῆς ἐργασίας, τῆς ὁμοιοῦς, τοῦ θάρρους, τῆς θυσίας καὶ τῆς ὀρθοπροσύνης.

Ἐν Παξοῖς Ἀπρίλιος 1901

Α. Π. ΜΙΤΣΙΑΛΗΣ
ιατρός

ΔΑΝΕΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

Εἰς τὰς ἀναμνήσεις του περὶ τῆς Αὐτοκρατείας τῆς Αὐστρίας Ἐλισάβετ δημοσιευομένης εἰς τὸ «Ἄστυ» ὁ Ἕλλην ἀκόλουθος αὐτῆς κ. Μαρινάκης ἀναφέρει καὶ τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτον·

Ἡ Αὐτοκράτειρα ἔτρεφε μεγάλην στοργὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἐνίστατο, ὅταν ἀπεδήμει ἔξω τοῦ κράτους τῆς, οἱ χωρικοὶ ὅσοι τὴν συνήντων εἰς τοὺς περιπάτους τῆς καὶ δὲν τὴν ἐγνώριζον ἠρώτων·

— Κυρία, ἀπὸ ποῦ βαστάτε;

Κ' ἐκείνη ἀπήντα·

— Εἴμ' Ἑλληνίς.

Τὴν πρώτην φοράν ὅτε εἶπε τοῦτο ἐπὶ παρουσίᾳ μου, ἐστράφη πρὸς με καὶ προσέθηκε·

— Δὲν εἶνε ὅλως δίσολου ψεῦδος, ἐπειδὴ ἔχω ἰδιοκτησίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἠμποροῦσα νὰ πολιτογραφηθῶ.

Γ Ν Ω Μ Α Ι ΠΑΛΑΙΩΝ ΚΑΙ ΝΕΩΝ

Μόνη ἡ παιδεία ἐλευθερώνουσα τὸν νοῦν ἀπὸ τὴν ἄγνοιαν διδάσκει τὸν ἀνθρώπον τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους καθήκοντα· τούτου μὲν νὰ στοχάζεται ὡς ἀδελφοῦς του καὶ νὰ προσφέρεται εἰς αὐτοὺς ὡς ἐπιθυμεῖ νὰ προσφέρωνται εἰς αὐτὸν ἐκείνου· τὸν δὲ Θεὸν νὰ σέβεται ὡς δημιουργὸν καὶ προσοητὴν αὐτοῦ, μηδὲ νὰ τολμᾷ νὰ τὸν ἀτιμάξῃ, συγχεῖον δεισιδαιμόνως τὰς τελειότητάς του μετὰ τὰς ἀνθρωπίνους ἀσθενείας· εἰς ἕνα λόγον, νὰ διακρίνῃ τὸν Θεὸν ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον, καθὼς ὁ Διομύδης τότε μόνον κατεστάθη καλὸς νὰ κάμῃ τὴν διάκρισιν ταύτην, ἀφοῦ ἡ Ἀθηνᾶ ἠλευθέρωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς του ἀπὸ τὸ σκοτόν.

Οἱ νόμοι πρέπει νὰ εἶνε ὀλίγοι καὶ τοσοῦτοι μόνον, ὅσοις ὁ χυδαῖος εὐκόλα δύναται

νὰ φυλάττη καὶ νὰ ἐνθυμῆται· καὶ αὐτὸς ὁ ὕψιστος νομοθέτης δὲν ἔδωκε πλὴν ὀλίγους νόμους, θεμελιουμένους ὅλους εἰς τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην.

Ἡ ἐγκράτεια εἶνε τῆς ἀρετῆς ἡ κρητὶς, ἡ δὲ ἀρετὴ αὐτὴ ἡ δικαιοσύνη, ἥς ἄνευ ἀδύνατον νὰ γίνῃ τις πολιίτης ἀγαθός.

Τῆς ἀνατροφῆς ἡ ἑκτασίς κρέματα ἐξαιρέτως ἀπὸ τὴν νομοθεσίαν καὶ τὸ εἶδος τῆς πολιτείας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνατρέφονται καὶ παιδεύονται οἱ νέοι. «Πολιτεία γὰρ (ἔλεγεν ὁ Πλάτων) τροφή ἀνθρώπων ἐστὶ καλὴ μὲν ἀγαθῶν, ἡ δὲ ἐναντία κακῶν». Ἡ καλὴ ἀνατροφή γίνεται καὶ βοηθεῖται περισσότερο ἀπὸ τὰ καλὰ παραδείγματα ἢ ἀπὸ τὰς νοθευτέρας καὶ διδασχάς. Τὸ ὠφελοῦσιν τὸν νέον αἱ διδασχά, ὅταν, ὅπου στρέψῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἄλλο δὲν βλέπει παρὰ φθοράν, ἀπώλειαν, ἀνομίαν, ἀνθρώπων ἀπανθρώπων καὶ ἀνδραποδώδεις, κολακεύοντας καὶ κολακευομένους, τὸν πλοῦτον τιμῶμενον, καὶ τὴν ἀρετὴν καταφρονουμένην, τὴν ἀδικίαν τρυφώσαν καὶ τὴν δικαιοσύνην λιμώττουσαν; Πιθανώτατον εἶναι ὅτι τοιαῦτα παραδείγματα θέλουσι τὸν διδάξῃ ἐκείνην τοῦ βίου τὴν διαγωγὴν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκει τὰ μέγα νὰ βόσκη τὸ κτηνώδες τοῦ σώμα καὶ νὰ θεράπειν τῆς κτηνωδεστῆρας αὐτοῦ ψυχῆς τὰ πάθη.

Ἀδαμάντιος Κοραῆς

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Ὀνειροθεραπεία.

Νέον εἶδος θεραπείας τῶν νευρικῶν καὶ ψυχικῶν νοσημάτων ἐφευρέθη ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ ἱατροῦ Κύρνιχ διὰ τῶν ὀνείρων. Ὁ ἐπιστήμων οὗτος κατορθώνει νὰ δημιουργῇ εὐάρεστα ὄνειρα διὰ μηχανικοῦ τρόπου, ὡς ἐξῆς· Ὁ πάσχων ἐξηλωμένος ὕπτιος φορεῖ εἶδος πλίου ἐκ μαλακοῦ δέρματος, διὰ τοῦ ὁποίου καλύπτονται ἡ κεφαλὴ καὶ τὰ ὦτα, μένει δὲ μόνον τὸ πρόσωπον ἀσκεπές. Εἰς τὴν θέσιν τῶν ὠτων τίθενται δύο μεταλλικὰ ἀκουστήρια συγκοινωνοῦντα δι' ἑλαστικῶν σωλήνων μεθ' ἑνὸς φωνογράφου. Ἐπάνω του ἀπλώνεται εἶδος σκηνης, ἡ ὅποια τὸν σκεπάζει καὶ τὸν κρατεῖ εἰς βαθύ σκοτόν. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κλίνης ἐπάνω ἀπὸ τοὺς πόδας κρεμάται λευκὴ πινακίς, ἐνῶ ἀντικρὺ ἐπάνω ἀπὸ τὴν κεφαλὴν καὶ ἐκτὸς τῆς σκηνης στήνεται ἐπὶ τρίποδος ὀπτικὸν μηχανήμα καὶ διὰ μιᾶς τρύπας ἐπὶ τῆς σκηνης ἐξαποστέλλονται ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς πινακίδος φωτεινὰ εἰκόνες. Αἱ εἰκόνες αὗται εἶναι ποικιλώταται καὶ πολύχρωμοι, ὅσον τὸ δυνατόν δὲ θελκτικαὶ καὶ τέρπουσαι ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τοὺς ἤχους τοῦ φωνογράφου. Ὁ νευρασθενὴς ὑπὸ τὴν διπλὴν ἐπιδρασιν τῆς ὀράσεως καὶ τῆς ἀκοῆς αἰσθάνεται γλυκυτάτην κόπωσην, ἥτις ἀπολήγει εἰς ἐλαφρὸν λήθαργον. Εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν τῆς ἡμιογρηγόρσεως δημιουργοῦνται τὰ μᾶλλον εὐάρεστα ὄνειρα καὶ οὕτως ἐπέρχεται ὕπνος γαλήνιος καὶ ἀναπαυτικός. Κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Ἀγγλοῦ ἱατροῦ, οἱ ὑποδληθέντες εἰς τὴν θεραπείαν ταύτην ἀσθενεῖς

ὄχι μόνον ἐθεραπεύθησαν, ἀλλὰ καὶ τὸ βάρος αὐτῶν ἠϋξήσεν ἐπαισθητῶς. Ὅστε τὰ εὐάρεστα ὄνειρα παχύνουν τοὺς ἀνθρώπους!

Τὸ ἀρχαιότερον δένδρον τοῦ κόσμου.

Τὸ γηραιότερον δένδρον τοῦ κόσμου, τοῦ ὁποῦο ἡ ἡλικία εἶνε αὐθεντικῶς ἐξηκριωμένη, ὑπάρχει εἰς τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν τῆς νήσου Κεϋλάνης, τὴν πόλιν Ἀνουραδαπούραν. Ἐχει ἡλικίαν 2189 ἐτῶν, διότι ἐφυτεύθη εἰς τὰ 288 π. Χ. Εἶνε δὲ εἶδος ἱερᾶς Συκῆς καὶ ἀνεπτύχθη ἐκ κλάδου προερχομένου ἐκ τοῦ δένδρου, ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ ὁποῦο ἀνεπαύετο ὁ Βούδας. Τὸ δένδρον τοῦτο ἀπέδειξεν ἀληθινὴν τὴν προφητείαν τοῦ βασιλέως, ὅστις τὸ ἐφύτευσε: «Θ' ἀνθῆ καὶ θά θάλλῃ μέχρι τέλους τῶν χρόνων». Τὸ αἰωνόδιον δένδρον ὡς ἐκ τῆς εὐρύτητος αὐτοῦ ἐπροστατεύθη πάντοτε καὶ διασώθη ἀπὸ πάσης φθορᾶς, καὶ σήμερον δὲ ἀκόμη τὰ φύλλα του δρέπονται εὐλαδῶς ὑπὸ μυριάδων προσκυνητῶν, οἵτινες ἔρχονται διὰ νὰ γονατίσουν ὑπὸ τὴν σκιάν του καὶ νὰ προσευχηθοῦν. Μετὰ βίον εἰκοσιδύο αἰῶνων τὸ δένδρον τῆς Κεϋλάνης κατήντησε πλέον ἀληθὲς ἐρείπιον. Ὅπως μὴ καταπέση, ἔχει στυλωθῆ διὰ λίθων κτισμένων εἰς σχῆμα πυραμίδος περὶ τὸν κορμὸν του, εἶνε δὲ κλεισμένον ἐντὸς περιβόλου. Ὅπως εἰσέλθῃ τις εἰς τὸν εὐρύν τοῦτον χώρον, θὰ περάσῃ πρῶτον ἐκ τοῦ ναοῦ, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ ἱερεῖς, οἱ ἐπιμελούμενοι τὴν ἱεράν συκὴν. Τὰ φύλλα αὐτῆς ἔχουν μέγεθος καὶ σχῆμα παλάμης, εἶνε δὲ τόσον ἐλαφρὰ προσκεκολλημένα εἰς τοὺς κλάδους, ὥστε διαρκῶς σείονται ὡς νὰ τρέμουν. Οἱ πιστοὶ λέγουν ὅτι τὸ δένδρον φρικᾶ ἐκ χαρᾶς, διότι ἔχει σκιάσῃ τὸν Βούδα.

Ἐν χωρίον ἐξέλιπε.

Τὸ χωρίον Βάλιο εἰς τὰ Ἐτρουσικὰ Ἀπένινα κείμενον εἰς ὕψος 800 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης ἤρξατο αἰφνιδίως τὴν 21 Μαρτίου (ν) κυλιόμενον πρὸς τὴν κοιλάδα τῆς Σκολτένας. Τὸ χωρίον ἐξηφανίσθη ἐντελῶς καὶ ἐκεῖ ὅπου ἦτο συνοικισμὸς 900 περίπου προσώπων σήμερον ἐκτείνεται λίμνη ἐκτάσεως 2 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων καὶ ὕδωρ μόνον φαίνεται ἐκεῖ ὅπου ἔκειτο τὸ γραφικὸν χωρίον.

Ἡ κίνησις τῶν οἰκιῶν ἤρξατο ἀπὸ τοῦ πρεσβυτερίου τὴν 3 μ. μ. ὥραν, μετ' ὀλίγον δὲ ἤρξαντο κινούμεναι καὶ αἱ περὶ αὐτὸ οἰκίαι μὲ ταχύτητα 25 ἑκατοστομέτρων καθ' ὥραν, ἧτις ὅμως ἠϋξήσθη τὴν ἐπομένῃν.

Τὸ ὀλισθημα τοῦ ἐδάφους προὔξειν πρότερον ἐξάρσεις τοῦ ἐδάφους ὁμοίας μὲ μέγιστα κύματα, τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον καὶ κατέχωνον τὰς οἰκίας καὶ τὰ δένδρα. Τὴν δὲ νύκτα τῆς Παρασκευῆς ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ποταμοῦ Σκολτένα ἀνυψώθη βιαίως καὶ κατακλύψεν ὀλόκληρον τὴν κοιλάδα.

Οἱ κάτοικοι διέσωσαν ὅ,τι ἠδυνήθησαν καὶ κατέφυγον εἰς τὰ πέριξ.

Ἡ δύνωδις τῆς Βαλτικῆς καὶ τῆς Μαύρης Θαλάσσης.

Συνδικᾶτον Ἀγγλῶν κεφαλαιούχων ὑπέβαλε προτάσεις εἰς τὴν Ρωσικὴν κυβέρνησιν, ὅπως συν-

δεθῆ ἡ Βαλτικὴ μετὰ τῆς Μαύρης Θαλάσσης διὰ διώρυχος 8 καὶ ἡμίσεος μέτρων βάθους. Τὸ ὅλον μήκος μεταξὺ τῶν δύο θαλασσῶν διὰ τῆς σκοπομένης ταύτης διώρυχος θὰ ᾖναι 2269 χιλιόμετρα, θὰ ἀρξῆται δ' ἡ διώρυξ ἀπὸ τῆς Δούνας καὶ τοῦ Δνίεπρ, διὰ τῆς Οὔλας καὶ τῆς Βερετίνας.

Ταχυτάτη συγκοινωνία.

Τελευταίως ἐν ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς ἐπετεύχθη τὸ ἀνώτατον ὄριον ἐν τῇ σιδηροδρομικῇ συγκοινωνίᾳ. Ἐν τῇ πολιτείᾳ Φλωρίδος τὸ ἀπὸ Ταξονβίλ καὶ Φλέμιγκ διάστημα 149 μιλίων διέσχισι σιδηροδρομικὴ ἀμαξοστοιχία συγκειμένη ἐξ ἀτμαμάξης, τῆς ἀμάξης τοῦ ταχυδρομείου, ἀμάξης πρῶτης θέσεως καὶ ἀμάξης ἀποσκευῶν εἰς 130 λεπτά, ὅπερ ἀναλογεῖ 68,8 μίλια ἢ 130 χιλιόμετρα καθ' ὥραν.

Ἡ συγκοινωνία ἐν Βερολίνῳ.

Κατ' ἐπισήμους στατιστικὰς ἡ κίνησις τῆς συγκοινωνίας ἐν Βερολίνῳ κατὰ τὸ 1900 ἦτο τοιαύτη τις: Οἱ τροχιδρόμοι, τὰ λεωφορεῖα, ὁ μητροπολιτικὸς (ὑπόγειος) σιδηρόδρομος καὶ ὁ σιδηρόδρομος ὁ περιφερικὸς τῆς πόλεως μετῆνεγκον 458,445,648 πρόσωπα, ἧτοι κατὰ μέσον ὄρον καθ' ἑκάστην 1,256,000 προσώπων. Ἡ συγκοινωνία αὐξάνει καθ' ἑκάστην. Ἀπὸ τὸ 1899 ὁ ἀριθμὸς τῶν μετενεχθέντων προσώπων ἠϋξήσθη κατὰ 44,000,000, ἧτοι κατὰ μέσον ὄρον κατὰ 119,900 ἄτομα καθ' ἑκάστην.

Οἱ τροχιδρόμοι μετῆνεγκον 280,349,160, οἱ δὲ σιδηρόδρομοι 27 $\frac{1}{2}$ ἑκατομμύρια, τὰ δὲ λεωφορεῖα 80 $\frac{1}{2}$ ἑκατομμύρια, κατὰ 5 ἑκατομμύρια πλείονας τοῦ 1899.

ΠΡΑΚΤΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΚΑΘ' ΗΜΕΡΑΝ ΒΙΟΥ

Κόλλα διὰ πάλινα καὶ ὑάλινα ἀγγεῖα.

Ἀγγεῖα πῆλινα ἢ ἐκ πορσελάνης, κρυστάλλου καὶ ὑάλου, δύνανται νὰ συγκολληθῶσι διὰ τοῦ ἐξῆς τρόπου: Λαμβάνετε 80 δράμια τυρίου λευκοῦ γωποῦ καὶ τὸ πλύνετε τόσον ὥστε τὸ νερὸν νὰ μὲνῃ δικογῆς καθ' ὅσον τὸ συμπίεζετε καὶ τὸν ζωμὸν τοῦ τυρίου ἀναμιγνύετε μὲ ἐξ λευκώματα αὐγῶν. Ἐξ ἄλλου λαμβάνετε τὸν ζωμὸν δεκαπέντε ὀδόντων σκορόδου. Εἰς ὅλα αὐτὰ ρίπτετε ὀλίγον κατ' ὀλίγον ψιλοκοκινισμένην ἄσβεστον, ὥστε ν' ἀποτελεσθῆ διὰ ζυμώματος εἶδος ἀλοιφῆς μᾶλλον στεγνῆς. Ὅσακις θέλετε νὰ μεταχειρισθῆτε τὴν κόλλαν ταύτην, ἀναλύετε ὀλίγην μὲ νερὸν καὶ ἀλείφετε τὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα θέλετε νὰ κολλησθε. Τὰ προσαρμύζετε καλά, τὰ δένετε σφιγτὰ μὲ σπάγον καὶ τ' ἀφίνετε νὰ στεγνώσουσιν εἰς τὴν σκιάν.

Τὸ πετρέλαιον κατὰ τῆς ναυτίας.

Νέον φάρμακον κατὰ τῆς ναυτίας συμβουλεύει γαλλικὴ ἱατρικὴ ἐφημερίς, τὸ ἔλαιον τοῦ πετρελαίου. Δύο τρεῖς σταγόνες ἐπὶ τεμαχίου ζαχάρους ἀρκούσιν ὅπως καταπαύσῃσι τὴν ναυτίαν.